

ESZTERGOM 1706. ÉVI OSTROMAI ÉS AZ OSTROMOKKAL KAPCSOLATOS HADMŰVELETEK

Perjés Géza

Tanulmányunk a Rákóczi szabadságharcnak egy rövid, de aránylag eléggé felderítetlen időszakával foglalkozik, mely az 1706. évi fegyverszünet lejártától Esztergom elestéig tart. Az események középpontjában Esztergom áll, melyet először a kurucok megostromolnak és bevesznek, azután a császáriak visszafoglalnak. Tanulmányunkban tekintettel vagyunk Esztergom ostromára, azonban érdeklődésünk előterében inkább a nyugati országrészekben, főleg Dunántúlon folyó hadműveletek állnak.

A kérdéses időszak elkerülte eddig a hadtörténések figyelmét és általában magának Esztergom ostromának is csak alárendelt jelentőséget tulajdonítottak. Tanulmányunk során kiderül, hogy Esztergom birtokbavétele Rákóczi stratégiai elképzeléseiben központi helyet foglalt el: nem kevesebbet célzott, mint a nyugati országrészek szoros egybekapcsolását, tehát katonapolitikai célkitűzés volt. Sikere esetén talán más fordulatot vett volna a szabadságharc, ugyanis a Duna által elválasztott Felvidék és Dunántúl egyesítése olyan bástyát jelentett volna az ellenséggel szemben, olyan politikai, gazdasági és stratégiai bázist, mely biztosíthatta volna Rákóczi számára a hadsereg regularizálásához annyira szükséges időt.

I. A CSÁSZÁRIAK HELYZETE 1706 ELEJÉN ÉS NYARÁN

A császáriak helyzete a magyarországi hadszíntéren az 1705 őszi aratott zsidói győzelem után is igen kedvezőtlen maradt. Erdély kivételével az egész ország a kurucok kezén volt. Pozsony, Győr, Komárom, Esztergom, Buda, Pétervárad, Eszék, Szeged, Arad várain ugyan még császári zászló lengett és több dunántúli és felvidéki városban, valamint kisebb várban német helyőrség volt, mint Szt. Gotthárdon, Pécssett, Szigetvárott, Székesfehérváron, azonban ezeket a kuruc hadak megfigyelés

alatt tartották, Lipótvárt és Trencsént pedig erős blokádnak. Így ezek a császári helyőrségek elszigetelt helyzetükben nem jelentettek a császáriak számára megbízható hadműveleti alapot, sem lehetőséget arra nézve, hogy az említett várak és helyőrségek legszűkebb környezetét kivételével pacifikálhassák a környező vidéket. Legkevesebbé meg javították azonban meg az ellenség helyzetét abból a szempontból, hogy Bécs és Erdély között összeköttetést biztosítsanak s így a nyugati és keleti császári erőket többszáz kilométeres úrral választotta el egymástól. Emiatt aztán Bécs erdélyi seregével alig-alig tudott érintkezni és még a legbiztosabb összeköttetést a temesvári basák jelentették, akik megfelelő jutalom ellenében átengedték az Erdélybe igyekvő császári futárokat.

Fokozta a nehézségeket az a pénzügyi és adminisztrációs zűrzavar, ami általában jellemezte a bécsi udvart.¹ Az 1706-os hadiév kiadásait kerekén 28 millió forintban állapították meg és ennek csak egynarmadát sikerült a Landstagokkal megszavaztatni, a többi rendkívüli eszközökkel, — kölcsönökkel, főleg angol kölcsönökkel, rendkívüli adókkal, stb. — kellett előteremteni. Ez azonban csak részben sikerült és az államháztartás állandó pénzzavarban volt, ami a hadszíntereken, de elsősorban a magyarországi hadszíntéren igen erősen éreztette a hatását. Fokozta a nehézségeket a polgári és a legfelsőbb katonai adminisztráció zűrzavaros volta, a tisztviselői kar hihetetlen hanyagsága és korruptsága. Ezek után nem csodálható, ha a csapatoknál éhség, betegség, nyomor, gondatlanság és szökés uralkodott. Az éhező katonák gyakran kukoricán és káposztatorzsán éltek és nem volt ritkaság az az eset sem, hogy ruhátlanságuk miatt nem hagyhatták el a szállásaikat. Sátor, ágynemű hiányzott és ennek következtében a betegek száma egyre növekedett. A szökés mindennapos, lázadástól kellett tartani. A várak megszálló csapatai annyira megbízhatatlanok voltak, hogy kapitulációjuk minden pillanatban várható volt. Az olaszországi hadseregnek a 17.000-et számláló lóállományból alig 3000 volt szolgálatképes. 1706 februárjában a 34 császári és 4 dán gyalogságnak az előírt 120.000 főhöz képest 31.470 fő volt a hiány.

Nagyrészt eme körülmények miatt, valamint abban a reményben, hogy a tárgyalások ideje alatt „a hatalmat sikerül a lázadók kezei közül kiragadni és a nemesség... kezei közé visszajuttatni”² a bécsi udvar

¹ A bécsi udvar tehetetlenségéről és az ügyek ziláltságáról híven beszámol a hivatalos osztrák vezérkari mű, Arneth aulikus történész, valamint a bécsi angol követ. Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. I. Serie: VIII. Bd.: *Mayerhofer—Kommers*: Spanischer Successions Krieg. Feldzug: 1706. Wien, 1890 (A következőkben: Feldzüge.) 407. és köv. o. *Arneth*: Guido Stahrenberg. Wien, 1853. és Pr. Eugen von Savoyen. Griesbach, 1888. c. művei. Archivum Rákócziánium. 2. osztály: Diplomata (a következőkben: A. R. 2. oszt.).

² Till levele Savoyai Jenőnek, 1706. VII. 21. Feldzüge: 418. o.

megköti a fegyverszünetet és megindulnak a nagyszombati békealkudozások. A fegyverszünet alatt, mely április 14-től július 24-ig tart, mindkét fél az elért helyzetében marad, a császáriak visszavonják csapataikat a Fertő-tó mögé. Ezzel szemben a kurucok hozzájárulnak ahhoz, hogy a császáriak körülzárt váraikat élelmezhessék és megengedik a közlekedést a Dunán, a Vágon, a Tiszán és a Maroson.

A fegyverszünet alatt mindkét fél nagy erővel folytatja előkészületeit a hadműveletekre.³ Császári részről az alapvető hadműveleti elképzelés az, hogy Stahrenberg Köpcsénynél gyülekező és Rabutin Erdélyben lévő 13.000, illetve 20.000 főt számláló seregei koncentrikusan támadják meg a szabadságharc politikai, gazdasági és katonai bázisát jelentő Felvidéket. Ehhez Stahrenberg Guido számára legalkalmasabb előnyomulási irány a Duna völgye. Rabutin Erdélyből Szolnokra menetelne, ahonnan a kialakult helyzetnek megfelelően, Stahrenberggel egyetértésben indítaná meg támadását a Felvidék ellen.

Stahrenberg serege a nyár folyamán gyülekezik össze. A gyülekezés igen vontatottan megy és főbb állomásai a következők:

A Wendt és D'Arnan ezredek egy-egy zászlóalja július 24. körül érkezik be Bajorországból.⁴ A Rajnától három lovas ezred érkezik szeptember elején; a Hohenzollern vértés ezred, a Wolfskehl és Schönborn dragonyos ezredek.⁵ Pálffy János Légrádnál gyülekeztet 7000 szerb és horvát határőrt⁶ és a Nehem reguláris gyalogezred öt századát. Beérkeznek augusztus 13-án. Végül teljessé teszi a sereget Secula szlavóniai huszárezrede.

Stahrenberg serege csak szeptember 8-ára gyülekezik össze és lesz menetkész. Csapatrendje:⁷

Reguláris gyalogság:

Friesen ezred	1 zlj-a	800 fő
Hasslingen ezred	9 szd-a	840 fő
Sickingen ezred	2 zlj-a	1600 fő
Nehem ezred	5 szd-a	600 fő
D'Arnan ezred	1 zlj-a	500 fő
	<hr/>	
	összesen:	4340 fő

³ Feldzüge: 422. és köv. o.

⁴ A. R. 2. oszt. III. 170. o.

⁵ A. R. 2. oszt. III. 227. és 333. o.

⁶ A szerb, horvát, szlavin és román határőrök bár fegyelmezetlenek voltak, azonban a Feldzüge szerint igen jól harcoltak.

⁷ Feldzüge: 432. o.

Reguláris lovasság:

Hohenzollern vértés ezred	12 szd-a	800 fő
Montecuccoli vértés ezred	8 szd-a	600 fő
Wolfskehl dragonyos ezred	10 szd-a	800 fő
Schönborn dragonyos ezred	8 szd-a	800 fő
Különböző parancsnokok alatt (Cusani, Hannover, Althan, Reisink stb.)		1650 fő
Secula huszár ezred		500 fő
	összesen:	5150 fő

Ireguláris alakulatok:
(szerbek és horvátok)

Gyalogság	2000 fő
Lovasság	2000 fő
	összesen
	4000 fő

Mindössze tehát 13.500 fő és ebből 7000 lovas.

Stahrenberg törzsében van Pálffy János, Sickingen és Draskovich generális.⁸ Ezen felül az utánpótlási, szállítási és egyéb adminisztratív ügyek elintézésére több magyar főúr van Stahrenbergnél, mint gr. Erdődy és gr. Illésházi, Vas-, illetve Trencsén megyei főispánok, valamint gr. Nádasdy Tamás.

A császári hadvezetés különös gondot fordított az örökös tartományok határainak védelmére. Az egyre megújuló, váratlan kuruc betörések jelentős morális és anyagi károkat okoztak. A betörések megakadályozására nagyszabású határerődítési munkálatokhoz kezdtek. A védelem súlya Bécs irányában volt és ide építették az ú. n. „lineát”,⁹ mely a Dunától délre két fő részből állt: (a Dunától északra is megkezdték az építést a Morva partján, de ezt nem fejezték be a fegyverszünet végéig).

a) *Fertő és a Duna közti rész*: Nezsider-Parndorf (Josefinische Aufnahme szerint Badendorf)—Rohrau—Petronell vonalon. A linea ezen részen kb. 6—8 redut volt, maga a vonal egy kb. 1.20—1.40 m magas földhányásból és sekély árokból állt. Feltartó ereje kevés és Bercsényi jelentése szerint kapával lebontható, „... mélyen fölhánt árok simplicissime,

⁸ Az akkori szervezés szerint még hadműveleti egységek nem voltak, így ez a három generális állandó alkalmazásra készen Stahrenberg törzsébe volt és csak esetenként kaptak kezük alá több ezredből álló harccsoportokat.

⁹ A linea leírására nézve: Archivum Rákócziánum. 1. osztály: Had- és Belügy. (a következőkben: A. R.) V. 132., 156., 194., 207/8. o. (Bercsényi jelentései), (A. R. IX. 297/8. o. (Eszterházi és Bottyán jelentései), Feldzüge: 423/4. o. Ritter's Oedenburgischer Chronik. Sopron, 1874. 122. és 126. o., Josefinische Aufnahme.

homokos földből...“ és „...egy ember-magasságnyra sincsen, úgy, hogy a katona által is ugorhatja...“¹⁰

b) *Fertő és Fraknó közti rész:*

Balf—Sopron—Fraknó vonalon épült. A terepviszonyok és a műszaki megerősítés folytán feltartó ereje sokkal nagyobb, mint a másik részé. A vonal Balfnál a Fertőre támaszkodott és innen Sopronig 6 reduttal és palliszádokkal volt megerősítve. Főerőssége maga Sopron volt, mely egy kuruc ostromot már kiállt és azóta lényegesen megerősítették. A vonal építése egész nyáron át lázasan folyt és sokszor 4—5000 ember dolgozott rajta.¹¹

Ezenkívül Stájerország védelmére megerősítették Csáktornyát, Radkersburgot, Neuhas és Fürstenfeldet és kilenc új határőrtornyot építettek.

A határvédelem ellátására rendelkezésre álló erő meglehetősen kevés volt:

Morvában: Montecuccoli tábornok parancsnoksága alatt: De Wendt ezr. 2 zlj-a és Montecuccoli lov. ezr. 4 szd-a. Összesen 1300 gyalogos és 350 lovas.

Alsó Ausztriában a Dunától É-ra:

Hohenfeld parancsnoksága alatt Friesen gyalogezred egy része és Bartels vértés ezred 6 szd-a. Összesen: 500 fő gyalogos és 500 fő lovas.

Alsó Ausztriában a Dunától D-re:

Stahrenberg Maximilián alatt: Darmstadt vértés ezred, 500 huszár, 2—300 varasdi határőr. Összesen 2000 fő.

Stájerországban:

Heister parancsnoksága alatt: Nehem és Heister gyalogezredek 660 újonca, Gronsfeld lov. ezredéből 300 fő és 600 határőr. Összesen: 1500 fő.

A Muraközben:

Steinpass parancsnoksága alatt 1500 határőr.

Amint látjuk, a határvédelem ereje valójában igen kevés volt és a súlyterületre, Alsó-Ausztria kb. 200 km-es arcvonalára mindössze 3000 fő jutott.

A császáriak a fegyverszünet alatt feltöltik prucki, soproni, pozsonyi, légrádi és budai raktáraikat és Pozsonyban és Komáromban egy-egy hadihídat helyeznek készenlétbe.

Amint már említettük, a császáriak terve az volt, hogy Stahrenberg és Rabutin serege koncentrikus támadással elfoglalja a Felvidéket. Eh-

¹⁰ A. R. V. 194. és 207/8. o.

¹¹ Ritter: 123. o.

hez Stahrenberg számára a Duna-mente kínálkozott természetes hadműveleti vonalként, mely az utánpótlást megkönnyítette és azonkívül a Csallóközben Komáromig fedezve volt a Kis Duna, illetve Mosoni Duna által.¹²

Egyébként úgy látszik, hogy a császári hadvezetés elhatározása nem volt egyértelmű. A Feldzüge-ből az vehető ki, hogy a Hofkriegsrath több elhatározás között ingadozott. A 422. oldalon a hadműveleti terv világosnak látszik: a külső vonal előnyeit felhasználva Stahrenberg a Duna völgyéből, Rabutin Szolnok irányából koncentrikusan támadjon a Felvidék ellen. Ez az elhatározás júniusban alakulhatott ki, mert e hó 23-án ilyen értelemben küldenek intézkedést Rabutinnak. Ugyanakkor a Kriegskommissariat Budán létesít Rabutin seregei számára raktárakat, ami nagyjából azt jelenti, hogy Rabutinnak Budára kell menetelnie, hogy az anyagot felvételezhesse. Ez viszont nem egyezik a koncentrikus támadás tervével, hanem inkább arra mutat, hogy volt egy olyan elképzelés is, hogy a két sereg Budán egyesülne. Egyébként ez tűnik ki a Feldzüge 442. lapjáról is.

A továbbiakban — kb. augusztus elején — a Hofkriegsrath alelnöke és több tagja felkeresik Stahrenberget köpcsényi táborában és haditanácsot tartanak. A tanácskozás eredménye egy szétfolyó, vezetőgondolat nélküli elhatározás, mely nem egyezik sem a koncentrikus támadás, sem pedig a Budán való egyesülés tervével. Stahrenberg feladata az új elhatározás szerint *egyszerre*: a határvédelem ellátása mellett támadás, Esztergom, Lipótvár, Buda felmentése, a kurucok dunai átjáróinak elpusztítása, végül pedig *Dunántúl teljes elfoglalása*.¹³

Hogy a császári hadvezetőségnek tulajdonképpen mi volt az alapvető elhatározása, az sem a Feldzüge-ből, sem pedig Arneth műveiből nem vehető ki világosan. A két idézett mű által említett forrásokból csak az állapítható meg, hogy VII. 23-án a koncentrikus támadás mellett voltak, de IX. 5-én erről már letettek. IX. 5-én Rabutint utasítják, hogy meneteljen Budára Stahrenberggel való egyesülés végett. Végül is ennél maradhattak, mert a Hofkriegsrath egy októberi jelentéséből az tűnik ki, hogy várják Rabutint Budára, bár egyre kevesebb reménnyel.¹⁴

Mindez nagyon fontos, mert azt bizonyítja, hogy a császári hadvezetés a legnagyobb mértékben ingadozott, nem volt képes egészséges és főleg szilárd elhatározásra jutni. Másrészt pedig ez a határozatlanság és a Rabutinnal való biztos összeköttetés hiánya idézte elő azt, hogy Rabu-

¹² Csallóköz ugyan a kurucok kezén volt, de Rákóczi maga sem tartotta megvédhetőnek nagyobb erejű ellenséggel szemben.

¹³ Arneth: Stahrenberg 414. o.

¹⁴ Arneth: Stahrenberg 417. o.

tin serege elfogyott; ugyyszólván megsemmisült és ennek következtében Erdély is felszabadult, tehát a császáriak az év végére rosszabbul álltak, mint a hadműveletek megkezdésekor.¹⁵

II. A KURUCOK HELYZETE ÉS RÁKÓCZI HADMŰVELETI LEHETŐSÉGEI

1. Rákóczi hadműveleti lehetőségei 1706 nyarán

Esztergom ostromát egy különös stratégiai és taktikai szituáció indokolja.¹⁶ Ennek a szituációnak a lényege az, hogy döntést nem lehet elérni a két fél stratégiájának és taktikájának inadekvát volta miatt: a császári csapatok taktikai fölénye a rendezett, nyílt csatákban (Bataille rangée) vitathatatlan (Koroncó, Nagyszombat, Zsibó), viszont a kurucok stratégiai és taktikai fölénye a portyázásban és a guerilla harcban (Szomolány, beütések Ausztriába és Morvába) a császáriak taktikai sikereit ellensúlyozzák, kiegyenlítik, semmissé teszik.¹⁷ Tehát holtpont áll elő, amelyen túljutni csak három esetben lehetne: a) ha a császáriak az eddiginél jóval nagyobb létszámú haderőt küldenek Magyarországra, amely képes a kuruc haderő teljes megsemmisítésére, főleg pedig nagy létszámánál fogva elegendő az ország teljes megszállására és ezzel a népi erők megfojtására. b) Ha a császári hadsereg *egészében* alkalmassá válik a portyázó hadviselésre és ezzel reguláris harcban való taktikai fölényét legalább is stratégiai egyenértékűséggel egészíti ki. c) Ha a kurucok megtanulják a reguláris taktikát és egyenlő ellenfeleivé válnak ebből a szempontból a császáriaknak.

E három lehetőség közül az elsőt figyelmen kívül hagyhatjuk, mivel a császári hadsereg lekötöttsége más hadműveleti területeken a szabadságharcnak sine qua non-ját képezte. A spanyol örökösödési háború által előidézett kedvező külpolitikai helyzet nélkül Esze Tamásék nem indították volna meg a felkelést és Rákóczi nem állt volna az élére. 1706. nyarán az örökösödési háború még javában folyt — s még hozzá

¹⁵ Rabutin és Bécs között az összeköttetés hosszú hónapokon keresztül megszakadt. Ennek következtében Rabutin ugyyszólván saját szakállára működött, Kassát sikertelen ostrom alá vette, majd visszavonult az Alföldre, onnan a Tiszántúlra. Időközben a körülötte rajzó kuruc hadak, valamint a különféle járványok a seregét megtizedelték, úgyhogy az eredetileg 20.000 főt számláló seregből alig maradt meg 2000 katona.

¹⁶ A hadtörténetírás feladatai közé tartozik, hogy a hadvezérek elhatározásait indokolja, magyarázza és méltányolja. Esztergom ostroma esetében ez annál is fontosabb, mivel a kérdés eddig tisztázatlan volt és a hadtörténetírók nem ismerték fel jelentőségét.

¹⁷ A portyázó hadviselés kérdésének feltárása a magyar hadtörténelmi kutatás legsürgősebb feladatai közé tartozna. Ilyen vonatkozású részletes és szakzerű munka jelentős mondanivalókat tartalmazna nemcsak magyar, de az egyetemes hadtörténelem szempontjából is.

nem valami kedvezően a császáriak szempontjából — és kilátás sem volt arra, hogy a harcoló felek megegyezzenek. A holtponthoz elhagyására tehát két lehetőség maradt, s egyik, vagy másik teljesülése a császáriak, vagy a kurucok győzelmét hozta volna, vagy legalább is a tisztes békét. A kérdés csupán az, hogy a harcoló felek melyikének volt több esélye arra nézve, hogy a háborút túlbillentse a holtponton. Ahhoz hogy a császáriak megtanulják a portyázó hadviselést, két akadályt kellett volna leküzdeniök: először ki kellett volna képezni a portyázásra alkalmas vezetőket és csapatokat, mint ahogyan azt a magyar nép kitermelte a török megszállás és az első kuruc háborúk idején. Ez hosszú-hosszú időt kívánt volna.¹⁸ A másik akadály egyenesen leküzdhetetlen volt: az elnyomás és kizsákmányolás szolgálatában álló hadsereg képtelen lett volna arra az ideológiai szintre felemelkedni, mely alapját képezte eme kötetlen, szabadabb, a katonák öntevékenységére, szabadságszeretetére és hazafiasságára apelláló hadviselésnek.

A kurucok számára a holtponton való túljutás esélyei kedvezőbbek voltak: a reguláris taktika megtanulása — amennyiben eltekintünk attól, hogy a magyar nép lélektani okokból erre képtelen volt, s ettől nyugodtan eltekinthetünk¹⁹ — pusztán csak idő és organizáció kérdése. Rákóczi szervezői képességei közismertek. Az idő? Nos — Rákóczi éppen ezért harcolt és éppen 1706-ban minden igyekezete arra irányult, hogy a döntést elkerülje és időt nyerjen.²⁰ Időt kellett nyerni ahhoz, hogy az országban politikai hatalmát megszilárdítsa, a társadalom erőit a legnagyobb teljesítőképességre fokozva, jól szervezett és kiképzett hadsereget létesítsen. Mindehhez pedig az kellett, hogy az ország két legfontosabb területét, a Felvidéket és a Dunántúlt szorosan összekapcsolja. Tudomásunk szerint Rákóczi ezt így soha nem fejezte ki, azonban azt tudjuk, hogy a reguláris hadviselés elsajátítását milyen fontosnak tartotta, másrészt pedig az 1706 előtti Dunántúllal kapcsolatos események mind azt bizonyítják, hogy az egyesített Felvidéket és Dunántúlt a szabadságharc szempontjából alapkövetelménynek tartotta.

A Dunántúl és Felvidék szoros kapcsolatának megteremtésére tekintetbe jöhetett Pozsony, Komárom, Esztergom, Buda és a túláságosan kieső Földvár.

¹⁸ Hogy mennyi időt vett volna igénybe, arra jellemző, hogy mintegy 50 évvel később, a hetéves háború idején, II. Frigyes mozdulatait számtalan esetben paralizáló és Berlint megsarcoló könnyű lovasság zömét nem osztrákok, hanem horvátok, de elsősorban magyar huszárezredek alkották.

¹⁹ A magyar hadtörténetírás hajlamos arra, hogy a portyázó hadviselést sajátos néplélektani sajátosságoknak tulajdonítsa. A hadtörténelem tanúsága szerint a portyázó hadviselésben igen különféle népek mutattak fel kitűnő teljesítményeket (tatárok, Numidok, keleti gótok, franciák, kozákok és északamerikaiak stb.).

²⁰ II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. Ford.: Vas István. Bp., 1948. 138. o. (a kötetvezetőben: Eml.).

Pozsony földrajzi helyzeténél fogva erre kevésbé volt alkalmas: az osztrák határhoz való közelsége nehezé tette elfoglalását és kétesse megtarthatóságát. Ezen kívül a Dunát Pozsonynál keresztező forgalom Dunántúlon a Fertővel összefüggő Hanság miatt egy aránylag szűk folyósóra korlátozódott Magyaróvár—Lébény—Győr irányában. Az igen erős Komárom és Buda elfoglalása, a rendelkezésre álló erőket tekintve, kivihetetlen feladatnak látszott. Dunaföldvár pedig kieső fekvése miatt csak másodsorban jöhetett számításba.

Igy nem maradt más hátra, mint Esztergom, melynek birtokbavétele a vár állapota és a benne lévő helyőrség gyengesége miatt lehetségesnek látszott, megtartása pedig kiváló fekvésénél fogva nem látszott nehéz feladatnak. Ezenkívül Esztergom megvétele előbb-utóbb Buda el-estét is maga után vonta volna.

2. Az ostrom tervének keletkezése

Esztergom megvételének terve Rákóczi legszemélyesebb elhatározása, mondhatni féltve dédelgetett édes gyermeke volt. Erdemes végigkövetni az ostrom tervének kialakulását, mert élesen megvilágítja Rákóczi egész lelkiségét; széles horizontú áttekintő képességét — amiben csak Bercsényi tudta követni, — másrészt pedig kitartó, részletes aprómunkára való hajlamát, pontosságát és jellembeli állandóságát. Végül pedig kiváló alkalmat nyújt arra, hogy napvilágra hozza Rákóczi és Bercsényi karakterének különbségeit.

Ahogy az Emlékiratokból tudjuk,²¹ Rákóczi már 1705 nyarán elhatározta Esztergom ostromát. Ekkor La Maire mérnököt küldte ki, hogy derítse fel a várat. Tervét még 1705 őszén sem közli senkivel, amikor Srétert megbizsa az ostromhoz szükséges tüzérségi anyag előkészítésével.²² Thaly szerint 1706 januárjában közli tervét Bercsényivel.²³ 1706 márciusától kezdve Rákóczi és Bercsényi levelezésében gyakran találkozunk az ostrom tervével és így nyerünk képet az ostrom motívumairól.

Rákóczi az ostrom igazi indokairól csak kétszer nyilatkozik és akkor is csak az öt annyira jellemző szűkszavúsággal.

Szeptember 12-én, ezen a lázas napon, amikor Stahrenberg szándéka Esztergom felmentését illetően világossá válik, sürgeti Eszterházi Antalt, hogy küldjön csapatokat „... mivel ez már capitulációban eredt várnak megvételén az egész Dunán túl való földnek conservatiója áll.”²⁴

²¹ Eml. 107. o.

²² Eml. 134. o.

²³ Thaly Kálmán: Bercsényi család, Bp.: 1880. III. k. 558. o.

²⁴ A. R. I. 617. o. (Kiemelés tőlem. P. G.)

A második adat szeptember 19-ről való, amikor azzal vigasztalja Eszterházit a földvári híd elvesztése miatt, hogy „... itten sokkal securusabb híd-helyet nyervén magunknak...”,²⁵ a földvári átjáró hiánya már nem olyan égető. E két kijelentésből az látszik, hogy Esztergom ostromának indokát Rákóczi kizárólag a Dunántúllal létesítendő biztos összeköttetésben látja, és azt hisszük, nem csalódunk akkor, amikor az ostrom okaira vonatkozó, más helyeken tett kijelentéseinek értékét az őket megillető mértékre szorítjuk és abban a funkcióban nézzük, amit az adott körülmények között a kérdéses kijelentéseknek el kellett látniuk.

Igy VII. 28-án írt levelében az ostromot abból a szempontból is jónak tartja, hogy az ellenséget a lineából kicsalja és így meg lehessen ütközni vele,²⁶ ami már azért sem áll, mert az Emlékiratokból tudjuk,²⁷ és egész későbbi ténykedése is azt bizonyítja, hogy kerülni akarta a döntő ütközetet.

IX. 7-én Eszterházinak azt írja: „... ezen várat is nem egyéb okból szállottam vala meg, hanem hogy az ellenséget lineából kihúzáván, véle megharcolhassunk...”.²⁸ Ehhez az előbb mondottakon kívül még azt is hozzá kell fűznünk, hogy amint említettük, Rákóczi az ostromot már 1705 nyarán elhatározta, amikor még egy olyan speciális körülmény, mint az, hogy az ellenség nem akar kijönni lineájából — ami akkor még nem is volt meg — nem lehetett ismerős. IX. 7-én az erőknél Esztergom körüli koncentrációjáról volt szó a császári sereg felmentő kísérletének meghiúsítása céljából és Eszterházi mindenképpen egy Sopron elleni diverzióra akarta felhasználni a hadakat. Az idézett kijelentés funkciója világos: a nem valami nagyképességű Eszterházi úgy sem tudná felmérni a vár minden áron való megtartásának jelentőségét, azért ilyen kézzelfogható tényre való hivatkozással kell lebeszélni a diverzióról.

Esztergom birtokban tartásának hadműveleti jelentőségét teljes részletességgel Bercsényitől tudjuk meg. A levelezésben először III. 8-án fejezi ki az ostrom előnyeit, és ettől kezdve április végéig úgyszólván minden levelében szó van róla.

Lelkeseése hirtelen emelkedik, tetőfokát március végén éri el, attól kezdve lefelé száll, hogy aztán teljesen meg is szűnjön.

A március 8-i levelében²⁹ azt írja: „... nem látok jobbat, igen sok okokra nézve.”

Az okok a következők:

1. Központi helyen lévén Esztergom, onnan minden irányban akció fejthető ki.

²⁵ A. R. I. 621. o.

²⁶ A. R. I. 571—572. o.

²⁷ Eml. 138. o.

²⁸ A. R. I. 609. o.

²⁹ A. R. V. 48. o.

2. Budával való összeköttetést onnan lehet a legjobban akadályozni.
3. A Dunántúl megtartása és a lakosság bizodalma.
4. Élelem már körülötte készen van.
5. Mindenfelé ellent lehet állni.
6. A gyalogságnak támaszpontja lehet, ahova mindig visszavonulhat.
7. Az Erdélyből Esztergom ostromának hírére kijövő németet fel lehet morzsolni.

Március 15-én így ír Rákóczinak:³⁰ „Most pedig én csak azt írhatom Nagyságodnak: Esztergom legyen oxicrucium,³¹ mert az békességhez és tractához semmit sem kell bíznya.“

Március 17-én a lelkesedése a tetőpont körül mozog és sürgeti Rákóczit az ostrommal:³² „Nem várnám én Kegyelmes Uram az tavaszt...“ írja és megint kifejti Esztergom megvételének előnyeit és itt találkozunk először zseniális hasonlatával, a „*borbélyszékkel*“, melyet Rákóczi is átvesz³³ és amely ettől fogva az ostrom fedőneve lesz. Most így látja Bercsényi az ostrom előnyeit:

1. Centrumban lévén egyaránt alkalmas arra, hogy a Morva elleni beütések bázisául szolgáljon és a rácok megzabolázására is kiindulópont legyen.

2. „Mint *borbélyszéket*, úgy fordíthatjuk az tábort egy lépéssel, ha kell, túl,³⁴ — ha kell, a nógrádi hegyeknek, ha kell, az váczinak, ha kell, az újvári pusztának...“ és 24 óra alatt az összes generális összeüyekezhet.

Március 24-iki és 28-iki leveleiben³⁵ megint sürgeti Rákóczit és ígéri, hogy a karvai hidat³⁶ hamarosan elkészítteti, hogy emiatt semmi kése-delem ne legyen. Jellemzően a híd faanyaga még április 24-én sincs együtt és Rákóczi azért meg is rója.³⁷

Április 17-iki levelében³⁸ fantáziája a törökkel hozza kapcsolatba Esztergomot: „Az töröknek is elhiszem, az lenne kedvesebb útja, az ellenségnek nagy baja: mert Austriának és Styriának elhagyásával kellene arra menni; az borbélyszéktől nekünk is ingyenes útunk...“

Ettől kezdve kevés említés esik Bercsényi leveleiben Esztergomról és csak augusztus 3-án írja Károlynak, hogy a fejedelem elment Esztergom alá „...kicsalni Lineájából a németet“.³⁹ Jellemző, hogy már

³⁰ A. R. V. 53. o.

³¹ Oxicrucium: ecetes víz.

³² A. R. V. 56. o.

³³ „En, Isten kegyelméből, csak beülök a borbélyszékben, forgassuk aztat, a mint lehet...“ Rákóczi levele Bercsényihez. A. R. 493. o.

³⁴ Dunántúlra.

³⁵ A. R. V. 64. és 73. o.

³⁶ A karvai hídon ketek át az ostromhoz gyülekező hadak. A híd faanyagának előteremtése, Bercsényinek, mint Felvidék főgenerálisának a hatáskörébe tartozott.

³⁷ A. R. I. 537. o.

³⁸ A. R. V. 102. o.

³⁹ Rákóczi Tár. Bp. 1868. II. köt. 137. o. (a következőkben R. T.).

annyira elkopott előtte Esztergom ostromának varázsa, hogy az ostrom indítóokának csak azt tartja, ami Rákóczinál, hogy úgy mondjuk, csak egy leplező ok volt.

3. A kuruc csapatok helyzete a fegyverszünet végén

Előkészületek az ostromra és a hadműveletekre

1706 VII. 24-én, a fegyverszünet végén a nyugatmagyarországi kurucseregek csoportosítása hadműveleti szempontból igen tanulságos képet nyújt⁴⁰ (1. sz. vázlat). Felismerhető a határozott súlyképzés, a mellékirányok merész elhanyagolása és az aktív védelem elemei. Mint már említettük volt, Rákóczi hadműveleti tervének középpontjában Esztergom megvétele állt s az ostromban részt nem vevő ezredeit úgy csoportosította, hogy a császári csapatok bármilyen irányból jövő akcióját elháríthassa. Tehát alapjában véve hadászati védelemről volt szó, melynek keretein belül az ostrom, mint harcászati mozzanat állt. Ez a védelmi elgondolás azonban a legnagyobb mértékig aktív volt; azzá tette Ocskai és Bezerédi támadó portyázásra beállított csoportja és a Bottyán parancsnoksága alatt, Pápánál lévő 11 lovas ezredből álló csoport,⁴¹ mely mint hadászati gyorstartalék, bármilyen irányú bevetésre készen állt. Ezen felül rugalmas védelmi elgondolás volt, nem merev vonalak, várak, megyék védelmét célozta, Rákóczi szavaival: „nem falukat, sem nem egy darab tartományt kell őrzenünk...”,⁴² hanem területek feladását is számításba vette.

A csoportosításnak azonban volt egy gyenge oldala, mégpedig az, hogy abban az esetben, ha az ellenség a Csallóközben nyomul előre és Győrnél, vagy Komáromnál dél felé kanyarodik, akkor a rábaközi csoport hátába kerül és így helyzete tarthatatlanná válik. Itt azonban egy földrajzi viszonyokból eredő dilemmával állt szemben Rákóczi. Bár a Csallóköz kuruc kézen volt, azonban nagyobb erejű ellenséges támadással szemben tartósan nem volt megvédhető, mégpedig azért, mert Magyaróvár, Győr, Komárom császári kézben lévén, az ott lévő helyőrségek veszélyeztették volna a védőállás hátát és oldalait. Azonkívül a kurucoknak nem volt sem hajóhaduk, sem pedig megfelelő hadihíd-készletük, így a Duna felett a császáriak uralkodtak, az átkelést és víziszállítást megakadályozhatták és ennek következtében könnyen kelepcévé válhatott volna ez a terület. Viszont arra semmi biztosíték nem volt, hogy a császáriak *csak* a Csallóközön keresztül nyomulnak előre. Tehát

⁴⁰ A kuruc hadak csoportosítására nézve az adatokat az Archivum Rákócziánumból, A Rákóczi Tárból, OSZK. Thaly Gyűjteményből, Eszterházi Antal Tábori Könyvéből és Thaly műveiből szereztem.

⁴¹ A több ezredből álló seregrészek megjelölésére a csoport kifejezést használok, mivel Rákóczi idejében sem hadosztály, sem hadtest, mint szervezési egység nem létezett.

⁴² A. R. I. 564. o.

a Rábaköz védelmét elhanyagolni nem lehetett, sőt a védelmére erősen fel kellett készülni, azonban már eleve azzal a korlátozással, hogy az ellenség csallóközi előnyomulása esetén fel kell adni.

Mindenesetre ez a védelmi terv stratégiaileg jobb volt, mint a császáriaké, akik a rendelkezésre álló erőket egy merev vonalon forgácsolták el, hadműveleti tartalékot⁴³ nem képeztek és egyáltalán, ingadoztak a támadás vagy védelem között.

Az egyes kuruc csoportok ereje és feladata a következő volt:

1. Rákóczi közvetlen parancsnoksága alatt Érsekújváron vannak az udvari hadak és a tüzérség: (2 gy. e. + 3 lov. e.).⁴⁴

Gyalogezredek:

Udvari palotás hajdu ezred. Pk.: Szentiványi János.

Udvari testőr gránátos ezred. Pk.: Fierville.

Lovas ezredek:

Testőrző udv. lov. karabélyos hu. ezred. Pk.: Ordódy György.

Udv. lovas gránátos ezred. Pk.: Vissenacque.

Udv. karabélyos hu. ezred. Pk. Deák Ferenc.

2. Forgách parancsnoksága alatt a reguláris ezredek Érsekújváron: (3 gy. e. + 2 lov. e.).⁴⁵

Gyalogság: Révai gy. e.

Roth gy. e.

Fodor gy. e.

Lovasság: Forgách drag. ezred,

Chassant drag. ezred.

3. Bercsényi parancsnoksága alatt a Dunától É-ra (3 gy. e. + 5 lov. e.)

a) Közvetlen rendelkezésére Senténél.⁴⁶

Bercsényi udv. palotás ezred egy zlj-a és

Géczi és

Rétei György lovasezredei;

b) Ocskay parancsnoksága alatt Fehér hegynél:⁴⁷

Gyalogezredek: Winkler és Senyei Pongrác.

Lov. ezredek: Ocskai és Rétei János.

Feladata: biztosítani Morva felől és beütések végrehajtása Morvába;

⁴³ Stahrenberg Köpcsenynél gyülekező csoportját erre a célra, egy jóval hátrébb fekvő helyen fel lehetett volna használni.

⁴⁴ R. T. II. 134. o., Thaly Kálmán Kuruckori Okmánygyűjteménye. OSzK. Fol. Hung. 1389. V. 281-2. o. (a következőkben: Thaly gyűjt.), Eml. 141. o.

⁴⁵ Eml. 141., R. T. II. 134. o. Különbben nem volt itt az összes reguláris ezred, pl. Bonafoux, Czelder, Győri-Nagy, Eszterházi.

⁴⁷ A. R. V. 171. és 173. o.

c) Csallóközben:⁴⁸

Thuróczy gy. ezrede Nagy-Magyarnál és Balogh István lov. ezredének 4 százada.

Feladat: Nagymagyarai rév biztosítása és összeköttetés fenntartása Dunántúllal.

4. Eszterházi Antal parancsnoksága alatt Dunántúlon:⁴⁹a) Karvai csoport:⁵⁰

Gyalogezredek: Lóczy,
Nyáray.
Lovas ezredek: Barkóczy
Bezzegh
Mikházi
Palocsai
Csáki Mihály
Ebeczki István.

b) Rábaközben Andrászi István parancsnoksága alatt:

8 gyalogezred: Andrászi István
Bonafoux
Csajághy
Czirjáki
Horváth⁵¹
Móré
Révai
Szinai

A csoport feladata: a rábaközi átjárók védelme.

c) A Rábaközi csoport szárny biztosítása (2 lov. e.):

Sopron felé: Bezerédi lov. e. Feladata ezen kívül felderítés és beütések végrehajtása.

Győr és Magyaróvár felé: Török István lov. e.

d) Stájerország és Muraköz felé biztosít (2 lov. e. + népfelkelés),
Stájerország felé Kisfaludi György lov. ezrede és

Kiss Gergely a zalai népfelkeléssel⁵²

Muraköz felé: Kisfaludi László lov. ezrede és

Szili a zalai népfelkelés másik részével.⁵³

e) A Kapos mentén Horvátország felé biztosít:

Domonkos Ferenc gy. ezrede.⁵⁴

⁴⁸ A. R. V. 171., 193. o. és Feldzűge: 425. o.

⁴⁹ Eszterházi Antalt 1706. június 28-án nevezik ki Dunántúl parancsnokául.

⁵⁰ Pontos adatokat nem találtam, más helyeken később talált adatokból következtettem vissza.

⁵¹ Csak aug. 5-től. A. R. I. 443. o.

⁵² Eszterházi Antal táborigénykönyve. Bp. 1901. 407. o. a (következőkben: ETK.).

⁵³ ETK. 424. o.

⁵⁴ A. R. I. 584. és ETK. 435. o.

f) Simontornyát védi:

Horváth, a foki és hidvégi hadakkal.⁵⁵

g) Dunaföldvárnál Andrászi Pál alatt (2 gy. e. + 1 lov. ezred):
Andrászi Pál és Czelder gy. ezredei, valamint Balogh Ádám
lov. ezrede.

h) Az egész Dunántúl hadászati tartalékja Pápánál Bottyán pk.
alatt 11 lov. e.:

Bertóthy lov. e.

Bottyán lov. e.

Eszterházi Antal drag. e.

Eszterházi Dániel lov. e.

Perényi lov. e.

Győri-Nagy drag. e.

Petróczi lov. e.

Somogyi Ádám lov. e.

Szalay Pál lov. e.

Szekeres lov. e.

Somogyi Ferenc lov. e.

Feladata: Mint gyors tartalék legyen alkalmazásra készen Muraköz, Stájerország és Sopron irányában való bevetésre. Rákóczi szavaival: „... akár az Muraköz felől, akár Styria, akár Sopron felől nyomuljon az ellenség, Bottyán János Generálisunk azon Pápánál való corpussal azonnal rajta mehessen és ha elég nem lenne, az ellenség ellen teendő akciókra, mind Kiszfaludiakkal, mind Bezerédivel conjungálhassa magát azonnal a Rábaköznek succurálhasson...” és „... kikhez képest szakasszon említett Generálisunk (t. i. Bottyán) keze alá oly darab hadat az egész corpusbul: aki Kegyelmed corpora előtt minden felől az ellenség felé commandéroztatván, az egész corpus mintegy bástyája — legyen.”^{56 57}

Kisebb részek tartották megfigyelés alatt Budát, Tatát, Székesfehérvárt és Sümegyet,⁵⁸ Lipótvárt és Trencsént. Ezenkívül déli irányban biztosítanak a balatoni és zalai őrházak őrsegei.⁵⁹

Ebben az időben a Felvidéken és a Dunántúlon mindössze 21 gyalog és 32 lovas ezred volt és ellenőrizhetetlen létszámú megyei és egyéb felkelő alakulatok. A haderő összlétszámának a felbecsülése igen nehéz, mivel alakulatonként igen különbözőek voltak a létszámok. Ezredenként legfeljebb 500 főt vehetünk és ebben az esetben az összlétszám kb. 30—35.000 fő lehetett.

⁵⁵ ETK. 437. o.

⁵⁶ Thaly gyűjt. V. 34—35. és 40. o.

⁵⁷ Hadtörténelmi szempontból páratlan érdekességű Bottyán lovasságnak alkalmazása, t. i. a lovasságnak sereglovasságként való alkalmazásáról van szó, ami ebben az időben Ny. Európában teljesen ismeretlen.

⁵⁸ ETK. 400., 410., 413., 415. o.

⁵⁹ ETK. 437. és 440. o.

Intézkedés az élelmezésre

A dunántúli hadak élelemmel való ellátásának megszervezésével Bercsenyi Csáki István hadi főkommisszáriust bízta meg. Erről értesíti Eszterházi Antalt, mint a dunántúli hadak parancsnokát.⁶⁰

Csáki a kapott utasításoknak megfelelően megszervezi az ellátást és arról július hó 28-án jelentést⁶¹ küld Rákóczihoz, melynek lényege a következő:

A dunántúli vármegyék két ellátási kerületbe (districtus) osztatnak be:

Első kerület: Kommisszáriusa Horváth Zsigmond, egyben Dunántúl főkommisszáriusa is.

Helyettese Rábaközben: Foky János.

Ide tartozik: Vas, Sopron, Moson és Zala megye.

Raktárak („Magazinális avagy profontházak“):

Kapuvárrott, Várkeszön és Csornán.

Második kerület: Kommisszáriusa a Pápán lakó Ujvári Ferenc kerületi kommisszárius.

Idetartozik: Veszprém, Somogy, Fejér, Tolna, Baranya megyék és Győr, Komárom, Esztergom vármegyék dunántúli részei.

Raktárak: Pápán, Várpalotán, Simontornyán.

A raktárakban két havi élelmet tároltak, tehát a hadak ellátása augusztus végéig biztosított.

A felvidéki, csallóközi, valamint Esztergom ostromában résztvevő csapatok élelmezésére részletes adatokat nem találtam. Léván és Verebélyen voltak profontházak, melyekből a felszabadult Esztergom helyőrségét élelmezték.⁶²

Tüzérségi anyagi szolgálat. Lőszerutánpótlás

Amint már említettük a fejedelem Esztergom ostromának előkészületeit már 1705. őszén megkezdte. Az előkészületek között első helyet foglalt el a tüzérségi anyag és lőszer biztosítása. Sréter Jánosnak, a tüzérség főfelügyelőjének 1706. III. 30-án írt jelentéséből⁶³ tudjuk, hogy a libetbányai bombaöntőház és a tiszolci vashuta nagy ütemben gyártják a bombákat és bár még csak két hete fogtak hozzá, már 200 bombát és „golyóbist“ öntöttek. Jelentésében felsorolja a Kassán lévő löveganyagot és lőfelszerelést, mely várja az Érsekújvárba való szállítását. (Itt volt az Esztergom ostromához szükséges anyag gyűjtőhelye.) A jelentés a következő tüzérségi anyagot sorolja fel:

⁶⁰ ETK. 4—5. o.

⁶¹ Thaly gyűjt. V. 285—286. o.

⁶² ETK. 443. o.

⁶³ Thaly gyűjt. V. 348—351. o.

lövegfajta	db	hozzávaló golyó db
24 fontos löveg	3	1000
16 „ „	2	600
12 „ „	6	1600
4 „ „	12	1300

Készen van ezenkívül 12 db „golyóbis és por alá való szekér“ és 550 q puskapor.

Rákóczi április 4-én válaszol Sréternek és utasítja, hogy a Kassán lévő tüzérségi anyagot úgy indítsa útba Érsekújvárra, hogy oda április 15-ig beérkezzen, ezenfelül intézkedjen az Egerben lévő ágyúk odairányítására is, mégpedig „...minden költség kímélése nélkül...“⁶⁴

Végeredményben Esztergom ostromához Villányi⁶⁵ szerint 40 darab löveget vontak össze. Rákóczi számításai⁶⁶ szerint ahhoz, hogy éjjelnappal megszakítás nélkül lőhessék a várat, három, egymás váltó lövegpark szükséges, amihez azonban az Ujvárbán lévő lőszer nem elégséges, pedig elégtelen tüzérségi előkészítés nélkül a várat nem lehet bevenni, ahogy írja: „...olyan léssen dolgunk, mint a kit a borbély ugyan székben ültet, megmos és szappanoz: de borotvája nem lévén, meg nem borotválhat“.⁶⁷

Egyébként az összes nyugatmagyarországi hadak lőszerfelvételező helye Érsekújváron volt, ahova az egyes ezredek önállóan jártak felvételezni még a Dunántúlról is. Ha a rendelkezésre álló lőszer nem is volt túl sok — pl. Forgách pozsonyi vállalkozásához már nem jutott annyi, hogy rendszeres ostromba foghasson — azonban a lőszerellátásban fennakadás nem volt, sőt például Karvát három hónapra elegendő lőszerrel sikerült feltölteni.

4. A kuruc seregek szelleme 1706. nyarán.

A kuruc hadsereg nagyszerű teljesítményeinek alapja az a morális főlény, amivel a császáriakkal szemben rendelkezik. Ez a morális főlény több szálból szövődik: a végtelenségig kizsákmányolt, elnyomott nép elkeseredéséből, németgyűlöletéből és bosszúvágyából, a nemzeti szabadság vágyából, végül pedig a társadalmi felszabadulás, tehát a jobbágyorsból való kiemelkedés vágyából. A kuruc paraszti vezetők a szabadságharc megindulásakor reálisan számoltak a körülményekkel és tudták,

⁶⁴ A. R. I. 506—508. o.

⁶⁵ Villányi Szaniszló: Három évtized Esztergom megye és város múltjából. Esztergom, 1892. 177—180. o. (a következőkben: Villányi).

⁶⁶ Az akkori tüzérségi lőszerszámvetés szerint a 24 fontos löveg nyáron 90—100, télen 70—75 lövést képes leadni naponként. (L. *Dictionnaire Militaire*. Dresde, 1751. „Batterie“ címszót.)

⁶⁷ A. R. I. 509. o. Rákóczi levele Bercsényihez 1706. IV. 4.

hogy a nemesség részvétele nélkül az ország szabadsága nem vívható ki. Ezért hirdették a nemzeti összefogás szükségességét és az az erő, ami ebből az összefogásból származott, párosulva a tömegek lelkesedésével, magyarázza a szabadságharc kezdeti, hatalmas sikereit.

Ez a kezdeti kuruc lelkesedés a szociális igények ki nem elégítése, a nemesek saját előnyeit és hatalmát célzó törekvései következtében megcsappan.⁶⁸ És jelentkezik a visszahatás, a lelkesedés kialszik, felüti fejét a bizalmatlanság, gyanakvás a vezetőkkel szemben. A krízis éppen történetünk idején robbant ki, ahogy ezt Esze Tamás irodalomtörténeti kutatásaival bebizonyította.⁶⁹ A kuruc morál megroppanásának két legfontosabb irodalmi dokumentumának, a *Két szegénylegénynek egymással való beszélgetése* és *A szegénylegény éneke* keletkezési ideje 1705 ősze és 1706 ősze közé tehető, tehát éppen abba az időbe, mellyel tanulmányunk foglalkozik.

A versekben remeg az igazságtalanságok felett érzett indulat, szemére hányják Rákóczinak a katonák nyomorát, a rézpénzben fizetett zsold értéktelenségét. Zúgolódnak a katonák:

*Szegénylegénynek olcsó a vére:
Három réz forint szegénynek bére.
Azt sem költheti el szegény végtére,
Mélyért méreg,
Kínzó féreg
Forr a szívére.*

(*A szegénylegény éneke*)

*Ha valamely hódra némelynek fizetnek,
Az ennéhány gongót eleiben vetnek,
Akin lábabélit alig szerezhetnek,
Ezüst pénzzel pedig urak bővelkednek.*

(*Két szegény legény egymással való beszélgetése*)

Szemére hányják a vezetőknek az ígéretek be nem váltását:

*Az mi urainknak sok szép ajánlása
Volt az vitézeknek szükséges mondása:
Lészen vitézeknek megjutalmazása!
De már, amint látjuk, lőtt változtatása.*

(*Két szegény legény egymással való beszélgetése*)

⁶⁸ Heckenast Gusztáv: A Rákóczi szabadságharc Bp. 1953. 71., 77., 88. o.

⁶⁹ Esze Tamás: *Két szegénylegény egymással való beszélgetése*. Irodalomtörténet. 1949.

A nemesek harácsolnak, tömök a zsebeiket és nem gondolnak a szegénylegényekre; a hadizsákmányt is elvonják a katonáktól:

*Ha valaha néki lőtt egy kis nyereség
Elvonja szegénytül szeme előtt tisztség.
Noha ruhájában nincsen semmi épség,
Nem látják, de mi is, hadak is az hívség.*

(Két szegény legény egymással való beszélgetése)

A szociális igények ki nem elégítését tetézi a nemesi tisztek bátorságának, vezetői készségének tagadása. A nemesi tisztek gyávák, húzódoznak a harcától:

*Mert mikor az harcra el kellett menni,
Sok tündöklő forgót szoktanak letenni.
Kapitány uraknak elől kéne menni,
De megszokták hátra ő magokat vonni.*

(Két szegény legény egymással való beszélgetése)

Kiderül, hogy a nemesi tisztek nem értik mesterségüket, ifjocok és nincs haditapasztalatuk. Jobb volna, ha otthon maradnak perlekedni:

*Az kinek nem vala soha ily próbája,
Nehéz harcra menni, ott retteg mája.*

*Sok tiszteket láttunk, az kiknek pörleni
Jobb volna, hogysem mint hadakat rendelni.
Hogy tudna az ilyen hadakat rendelni?
Szaladásnak módját készebb elővenni!*

(Két szegény legény egymással való beszélgetése)

Egyenesen megdöbbenő, hogy Rákóczi szinte szó szerint ezt írja: „Az iskolákban és a törvényszék termeiben nevelkedett fiatalemberekben megvolt a hajlam és a jóakarát a tanuláshoz, de a kineveztetés még nem volt elég ahhoz, hogy ismerjék kötelességeiket: nehéz volt ugyanabban az időben a mesterséget tanulni és gyakorolni is.“ És más helyen: „Az első buta, részeg és durva, de csapataik közt mégis tekintélyes tiszteket mások követték, csiszoltabbak, akik képesek voltak feyelmet tartani és számadást vezetni a századokban és ezredekben. *de a hadtudományokban ezek sem voltak kevésbé tudatlanok, még hozzá a katonák kevésbé szerették és tisztelték őket.*“⁷⁰

⁷⁰ Eml. 83 és 163. o. (Kiemelés tőlem. P. G.)

Itt Rákóczi és a kuruc versek névtelen írói egy rendkívül fontos katonalelektani kérdésre világítanak rá, t. i. arra, hogy a tisztek szakmai ismeretei, mesterségbeli tudása mennyire döntő fontosságú nemcsak az erők gazdaságos felhasználása szempontjából, hanem azért is, mert a jó szakmai vezetés bizalmat kölcsönöz, oly lélektani szituációt teremt, amely a harcoló csapat kohézióját a legmagasabb fokra növeli. Ez a mesterségbeli tudás volt az, ami a császári csapatok nem egy győzelmét eredményezte. Mi magyarázza, hogy az otthonuktól, foglalkozásuktól, családjuktól évek óta távolélő, főúri, a népet lenéző tábornokaik alkalmatlanságából eredően gyakran nélkülöző vagy rongyoskodó katonák mégis bátran helyt tudtak állni a császáriakkal szemben? Igaz, hogy a nehéz körülmények, a rossz vezetés, a veszített harcok, az ellenség nem egyszer megmutatkozó fölénye jelentős mértékben csökkentette a katonáknak a háború igazságos jellegén alapuló erkölcsi arculatát, szellemét. Ugyanakkor a csapat életébe való beilleszkedés a tisztikar és az altisztikar vezetésének elismerése, a parancsok teljesítése mégis azt eredményezték, hogy a katonák tudatosan törekedtek a helytállásra, a győzelemre. A csapat közösségi életének, szellemének hatása azokon is megmutatkozott, akik inkább csak ösztönösen vettek részt a harcban és törekedtek az ellenség legyőzésére. A vezetés és az összetartozás ereje folytán valamennyien felismerték, hogy életük megmentésének a harcmezőn való helytállás és a parancsnokokba, pontosabban azok szakmai, katonai tudásába vetett hit az előfeltétele. Rákóczi — mint a hadtudomány olyan sok más területén — itt is élesen látja a problémát: „... a háborúban a vezetésbe vetett bizalom a forrása a szerencsés eseményeknek. Sőt azt is mondhatom, hogy az a bizalom az engedelmesség alapelve az ütközetben, mert *ha a katonák azt hiszik, hogy vágóhídra viszik őket, akkor csak immen-ámmal engedelmeskednek és gyakran tekintenek hátra.*“⁷¹

A kuruc morál megroppanása, a lelkesedés görbéjének tragikus hirtelenséggel való alászállása történetünk idején kézzelfoghatóan érezteti hatását. Bár az elégedetlenség a tiszántúli hadaknál kezdődik, a „régí vén vitéz“, Orosz Pál thökölyánus generális csapataitól indul ki,⁷² azonban 1706 nyarán a nyugatmagyarországi hadaknál is erősen érezteti már a hatását.

A morális bomlás legfőbb jele az egyre nagyobbarányú szökés. Rákóczi VII. 16. és 21-i leveleiben⁷³ az állományok megcsappanásáról ír, az első levelében annak a félelmének ad kifejezést, hogy a tervbe vett hadműveletek egy részét nem lehet végrehajtani „... az ezredeknek mód nélkül való elosztása miatt.“

⁷¹ Eml. 138. o. (Kiemelés tőlem. P. G.)

⁷² Esze: Két szegénylegény 259. o.

⁷³ A. R. I. 563. és 566. o.

Eszterházi állandóan panaszkodik az állományok csökkenése miatt. VII. 12-én jelenti, hogy Moré ezrede alig tesz ki két századot és Czirjákie is nagyon kevés.⁷⁴ 14-én „Eszterházi Dániel „corpusa“ igen vékonyodik“.⁷⁵ 18-án jelenti nyolc ezredének gyengeségét „... a nyolczbul alig lészen négy“.⁷⁶ Szigorú intézkedések történnek a „lézengők“, „kóborlók“ összeszedésére és büntetésére. Eszterházi Antal július 28-án utasítja Veszprém megyét, hogy „A kóborlásnak, húzásnak-vonyásnak... akarván véget vetnem... valahol találtatik a malefactor, méltónak láttatván lenni a halálra, halogatás és ide s tova való hordozás nélkül akárhol is megbüntettessék... intimálom a nemes vármegyének, hogy minden falu és város határában akasztófát erigáltasson és csináltasson... melyek két hét alatt mindenütt el is készüljenek.“⁷⁷

Sok a fegyelmetlenség, iszákosság, verekedés. Szepeffi János írja, hogy Esztergom ostrománál „... az hajdúságnak az ki a belső városban vagon, az árt, hogy felettébb bő bora vagon, mert jól iván az Esztergomi piros borban nem úgy vigyázzván magokra az mint kellenék, felesen ölettenek meg az várbeliekből.“⁷⁸

Nyárai és Lóczy hajdúi összeverekednek és kardra mennek Ujvárbán és ez nem lehetett holmi apró nézeteltérés, mert „... közöttük feles sebes esett...“ és a Fejedelem színe elé kerül az ügy, aki Gyürki Pált küldi oda, hogy „... kerestesse ki mint a két részről az vétkes feleket, és in instanti meg is lövődöztesse... — oly severitással, hogy már valaha egyszer azon említett Lóczy fene hada megzaboláztassék!“⁷⁹

A legsúlyosabb az, hogy elvész a harci lendület, lázadásokkal, megadásokkal találkozunk és ez okozza a karvai erőd és Esztergom elését is, mely utóbbiban a legmegbízhatóbbnak látszó udvari palotások lázadnak fel. Még jóval a császári ostrom előtt olyan jelenségek mutatkoznak a várban, amelyekből az következtethető, hogy a helyőrség teljesen demoralizált. Bottyán, bár beteg, személyesen megy fel a várba, hogy rendet csináljon. Bottyán erről utólag így ír Rákóczinak: „A palotás vörös hajduk is felzendülvén, hogy az fegyvert lerakják, kik közül hármat vagy négyet in flagranti agyba-főbe is vertem; Csajághi Uram hajdúi szintén úgy már nagyobb részént meghasonlottak volt...“⁸⁰

A kuruc harci szellem általános megromlásában is vannak még kitűnő harci cselekmények ebben az időszakban. Ilyen elsősorban Bottyán vállalkozása a linea ellen augusztus 18-án, Bezerédi, a Kisfaludiak ausztriai portyázásai és Ocskai betörései Morvába. Azonban ezek egyrészt

⁷⁴ ETK. 405. o.

⁷⁵ ETK. 407. o.

⁷⁶ ETK. 412. o.

⁷⁷ ETK. 8. o.

⁷⁸ Thaly gyűjt. V. 331. o.

⁷⁹ A. R. I. 628. o.

⁸⁰ A. R. IX. 316. o. Bottyán Rákóczihoz. 1706. dec. 1-én,

elszigetelt jelenségek, másrészt pedig igazolják azt, amit előbb mondtunk, hogy t. i. szakmájukat értő harcászati vezetők alatt keletkezhet olyan speciális katona-lélektani szituáció, mely hosszabb-rövidebb ideig függetleníteni tudja magát az általános ideológiai és morális szituációtól.

Mindenesetre Rákóczi figyelmét nem kerülték el ezek a jelenségek és tisztában volt azzal, hogy a hadsereg morálja megromlott. Esztergom ostroma ezért is indokolt volt, amelynek katonapolitikai célkitűzése: Felvidék és Dunántúl szilárd tömbbé való összefűzése lehetővé tette volna azt, hogy a kuruc harcikedvet helyreállítsa a demoralizáció okainak: a társadalmi igazságtalanságnak és a tisztikar tudatlanságának megszüntetése által. Mind kettőhöz azonban idő és szilárd politikai hatalom kellett volna, amelyet a nyugati országrészek biztos összekapcsolása talán lehetővé tett volna.

III. ESEMÉNYEK

A fegyverszünet 1706 VII. 24-én járt le és utána azonnal megkezdődtek a hadműveletek, melyek középpontjában Esztergom ostromai (először kuruc, aztán császári) álltak. A soron következő hadműveletek leírásánál szakítottunk azzal a gyakorlattal, hogy az eseményeket pusztán időrendi sorrendben mondjuk el. Igyekezünk az első pillantásra kaotikusnak és szétfolyónak látszó hadműveleteket a harcoló felek, de főleg Rákóczi hadművelési elgondolásai köré csoportosítani, mert véleményünk szerint a nyári események alakulásait, sőt a császáriak ténykedéseit is Rákóczi hadvezéri kezdeményezései befolyásolták.

Igy az eseményeket periódusokra osztottuk, melyek a hadművelési helyzetnek megfelelően többé-kevésbé zárt eseménysort képeznek, főleg pedig Rákóczi hadművelési terveit illetően határozottan elkülöníthetők egymástól.

Az első periódus VII. 24-től IX. 4-ig tart. Az ostrom szempontjából aránylag nyugodt időszak, az ostromot a császáriak nem zavarják. Lezárul a periódus a Csallóközben lévő Nagy-Magyar és Püspöki elestével, miáltal a császáriak csallóközi szándéka világossá válik.

A második periódusban (IX. 5.—IX. 19.) kapitulál Esztergom. Jellemzi ezt az időszakot Rákóczi fokozódó szorongása a két császári fő-sereg, Starhemberg és Rabutin szándékát illetően; egyesülnek-e, vagy nem? Mi Starhemberg szándéka: Dunántúl? Esztergom? Felvidék? Mit akar Rabutin? Lezárul a periódus azzal, hogy Rabutin szándéka Kassát illetően világossá válik.

A harmadik periódusban (IX. 20.—X. 11.) Rákóczi gondolatai Felvidékre összpontosulnak. A kuruc fegyvereket sorozatos balsikerek érik, Karva, és végül Esztergom elesik.

A) ELSŐ PERIÓDUS

1. Az ostrom

Néhány tudnivaló a kor várharcáról

Mielőtt az ostrom leírását megkezdenők, szükségesnek látjuk, hogy az akkori idők várharcáról néhány szót szóljunk, ami nélkül az ostrom sok részlete érthetetlen.⁸¹

A 17. század második és a 18. század első felének várépítésében és várharcában a francia Vauban (1633—1707) és a németalföldi Coehorn (1641—1705) nézetei és működése gyakorolnak döntő befolyást. Ez az az időszak, amikor az olaszok által kezdeményezett bástyarendszer válik egyeduralmódóvá az erődítés terén. A bástyarendszer lényege az, hogy az egyre nagyobb léptekkel fejlődő lövegek tűzhatását, főleg *oldalozó* tűzhatását kihasználja. A tűzrendszer alapját a fővédővonal töréspontjainál épített *bástyák* képezték, melyekből a fővédővonal és a szomszéd bástyák elé oldalozó tüzet lehetett fektetni, de mellékesen és korlátozott mértékben, arctűz leadására is ki voltak képezve.

A középkori várvédelem aránylag kis mélységű volt, lényegileg a főfalra és alsófalakra, a köztük lévő falközökre (Zwinger) és néhány előretolt műre (barbacana) korlátozódott. Az újabb irányzat a védelem mélységét a fővédővonal elé helyezett elő- és külsőművekkel (ravelin, redout, fegyverhelyek, fedett utak, traversek, árkok stb.) növeli. Fontos szerepe van a fedett utaknak, mely képessé teszi a vár védőit, hogy kitéréseket hajtsanak végre és ezáltal a védelem a legnagyobb mértékben aktívvá válik.

A gyalogsági védelem súlya a fedett út védelmén van, melynek elvesztése Vauban szerint egyet jelent a vár elvesztésével. A gyalogság kitörésekkel zavarja és késlelteti a támadó előnyomulását és ostrommunkálatait. A tűzérési védelem távolvédelemből (a vár előterepeinek lövése arctűzzel) és közlővédelemből (a fővédővonal oldalozása) áll.

Az ellenség főtámadási irányának felismerése után a védő tűzérését átcsoportosítja és tűzösszpontosításokat hajt végre. A védelemben mozsarakat is alkalmaznak a támadó futóárkai, paralelljei, általában ostromművei ellen. A védelmi harci műszaki részéhez tartozik az ellenakna ásása.

A korabeli várak műszaki berendezései és a tűzrendszer zártsága a támadót igen nehéz feladat elé állították. A támadás csak a legnagyobb tervszerűség és módszeresség mellett sikerülhetett. A támadás megszervezése, — mint a mai támadásoké is — lényegileg a tűz és mozgás koordinálásán alapult. Lényegileg a támadás két fázisból állt: előre-

⁸¹ A várépítés és várharc elvi szempontjaira nézve: Müller: Geschichte des Festungskrieges. Berlin, 1892.

gyülekezés rohamtávolságig, roham és harc a vár fővédőművében (esetleg előműveiben is). Amint látjuk, teljesen megfelel a mai támadás ütemezésének. A támadás egyes fázisainak megfelelően a fegyvernek szerepe és jelentősége igen különböző. Az első fázisban a hangsúly a tűzérési előkészítésen és réslövésen van, valamint a tűzérési gyalogság mozgását lehetővé tevő árkázmunkán. A tűzérési támadás műszaki megalapozása, felemelt és védett útegek⁸² kiépítése rendkívül fontos, tekintettel arra, hogy a tűzérési csak kis távolságból (max. 1000—1200 m, réslövéshez 300 m) tud hatásos tüzet kifejteni és csak közvetlen lövéssel, tehát nyílt állásból. Műszakilag meg nem erősített tüzelőállásokkal szemben a védő tűzérési éppen műszaki megerősítése folytán abszolút fölényben lenne. Tehát addig, amíg a mai megerősített állás elleni támadásnál a műszaki munka jelentősége az akadálynyitásban és a bunkerek felrobbantásában van, tehát lényegileg a gyalogság mozgását és annak zárófázisát, a rohamot segíti elő, az akkori erődök elleni támadásnál a műszaki munka a tűzérési mozgatásának és tüzelésének előfeltételét képezte.

A rés megnyitásával a tűzérési és árkászok jelentősége lecsökken és a gyalogság lép előtérbe, végrehajtván a rohamot, vagy a rohamok sorozatát.

Az ostromhoz hozzátartozik a körülzárás, amely egy belső (contravallatio) és egy külső gyűrűből (circumvallatio) áll. Az előbbi rendelkezése az, hogy a védők kitöréseit megakadályozza, az utóbbi a felmentő sereg beavatkozását van hivatva elhárítani.

Mindez természetszerűen igen nagy anyagfelhasználással járt és igen sok időt vett igénybe. Mondhatni, ami energia, anyag, ember volt az akkori idők hadseregében, az mind egy-egy ilyen ostrom körül összpontosult. Még a mai fogalmakkal mérve is jelentős számok szerepeltek. Így pl. Namur 1695-ös ostrománál 200 löveget vontak össze, az ostrom 63 napig, az általános roham (Generalsturm) 13 óráig tartott. A védő vesztesége 8000 fő, a támadóé 20.000 fő volt.⁸³

Amint látjuk, a várharci anyagi, kiképzési, vezetési tekintetben igen nagy követelményeket támasztott a hadseregekkel szemben. Minderre a kuruc hadsereg nem lett volna képes és bár Esztergom megközelítően sem volt olyan erős, mint az örökösödési háborút viselő felek várai, azonban a fent leírt módszeres támadással és anyagi előkészítéssel való elfoglalása igen nagy feladatot jelentett számára. Mindezt fontos szem előtt tartanunk, mert csak így tudjuk majd megérteni Rákóczi tervét az ostromra, az ostrom lefolyását, majd a vár elestének körülményeit.

⁸² Az úteg abban az időben nem szervezési egységet jelentett, hanem több löveg tüzelőállását.

⁸³ Müller: Geschichte 52—53. o.

Az ostrom lefolyása.⁸⁴

Esztergom vára közvetlenül a Duna mellett emelkedő hegyen épült. A hegy Duna felőli nyugati oldala rendkívül meredek, a Szt. György hegy és Tamás hegy felé eső részek enyhébb lejtőjűek.⁸⁵ A vár építésénél erre a körülményre tekintettel voltak és a Duna felé néző oldal erősítése gyengébb, mint a többi oldalakon. Egyébként a vár fővédőművének vonalvezetése, műveinek elrendezése még a középkori várépítés elveit követi. Csak kevés bástyája van és azok elrendezése sem felel meg a tűzrendszer akkori elveinek (oldalozó tűz stb.), csak a keleti és déli oldalon találunk fedett utat, árkot és pallisadot. A belső védőmű — tehát a várfalakkal övezett terület — kiterjedése igen csekély, legnagyobb kiterjedése észak-déli irányban 260 m, keleti-nyugati irányban 110 m. Kiegészíti a várat és vele össze van kapcsolva a Várhegy lábánál elterülő Víziváros fala, mely erősebb építésű, mint maga a várfal, azonban előművei nincsenek, ezért feltartó ereje kevés.

A vár ostromát nyugatról tervezi Rákóczi, mégpedig úgy, hogy a réslövő útegek a párkányi oldalról kezdik meg a vár lövését. Ez az első eset a vár történetében, hogy a vár ellen a főtámadást ebből az irányból vezetik. Rákóczi ezt az elhatározását azzal indokolja,⁸⁶ hogy nem merete a karvai gyenge hídon átszállítani az ostromgyűit. Véleményünk szerint itt Rákóczi nem emlékszik pontosan, mert még abban az esetben is, ha a híd esetleg nem bírta volna el az ágyúkat, hajó vagy tutaj elbírta volna, lévén az ostromnál használt legnehezebb löveg súlya 60—65 q. (24 fontos 1/2 karthaun). Ezenkívül pedig ténylegesen is kerültek át réstörő lövegek a tulsó partra. Véleményünk szerint, az ostrom irányának megválasztásánál az lehetett a döntő szempont, hogy a fejedelem nem tartotta képesnek a kuruc csapatokat sem kiképzés, sem felszerelés dolgában, hogy a vár jobban megerősített délkeleti, vagy keleti oldala ellen végrehajtsanak egy olyan szisztematikus támadást, mint amit az előzőekben leírtunk. Ezt két megjegyzése látszik megerősíteni. Az egyikben a várat keleti irányból támadó (t. i. a későbbiekben látni fogjuk, hogy Esztergom megvétele után Stahrenberg ostrom alá vette a várat) Stahrenbergről azt írja: „Neki könnyebb volt rést lövetni, de nehezebb volt rohamra indulnia a cölöpzet és árok miatt...“⁸⁷ A másik megjegyzéséből pedig ugyanazon az oldalon az tűnik ki, hogy a kuruc tisztek nem értettek a várharchoz: „Bonafoux... nem viselkedett szilárdan a tudatlan tisztekkel szemben, akik még sohasem láttak ostromot...“

Rákóczi tervét a meglepetésre és a vár védelmi állapotának gyen-

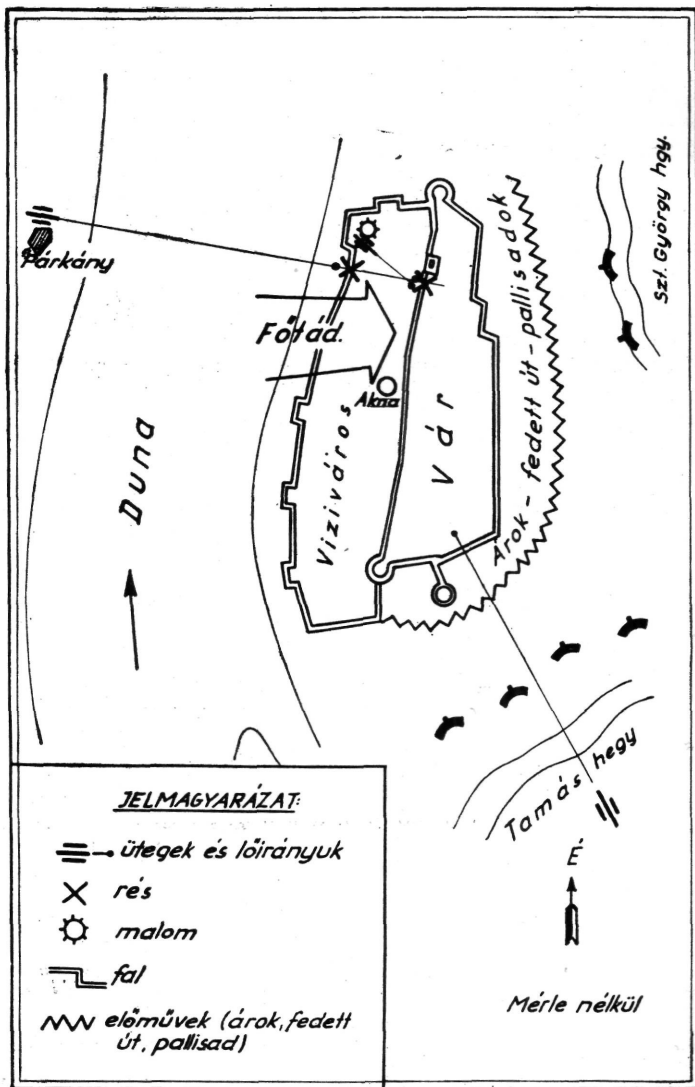
⁸⁴ Az ostromra vonatkozó irodalom: A. R., Eml. 143—146., Feldzüge: 425—429., *Villányi* 174. és köv. o.

⁸⁵ Rákóczi rosszul emlékezett, t. i. azt írja: „... a Várhegy a folyó felőli oldala kevésbé meredek...“ Eml. 144. o.

⁸⁶ Eml. 144. o.

⁸⁷ Eml. 138. o.

2.sz. vázlat

ESZTERGOM OSTROMA

geségére alapította. A vár valójában elég gyenge állapotban volt és a megszálló csapatok ereje és felszerelése is sok kívánni valót hagyott hátra. A parancsnok, Kuckländer tábornok azonban erélyes és szakmáját úgy látszik elég jól értő katona volt. A védősereg létszáma 459 fő volt, 20 használható ágyúval. Lőszerben és puskákban hiány volt, mérnök nem volt és ágyúmester is kevés.

Az ostromra kiszemelt ezredek VII. 24-én indulnak Ujvárból, Karvánál átkelnek a Dunán és 28-án Esztergom alatt vannak. A körülzárolást Gyürki vezeti, a támadó részek parancsnoka Forgách.

VII. 30-án megkezdődnek az ostrommal kapcsolatos műszaki munkálatok, melyeket kisebb támadások lepleznek és biztosítanak a Tamás hegy irányából.

Rákóczi VIII. 2-án indul Ujvárból, ugyanekkor indul a tüzérség is. 5-én érkeznek meg Párkányba. Rákóczi elosztja a gyalogságot, a lovaságot Forgách parancsnoksága alatt a tulsó partra küldi. A műszaki munkálatok teljes erővel folynak és a Szt. György hegy és a Tamás hegy irányából és már 8-ára sikerül annyira előre tolni a futóárkokat, hogy belőlük puskatűz adható le a várra.

A tüzérségi támadás 9-én $\frac{1}{2}$ 4 h-kor kezdődik a párkányi oldalról 4 karthaunnal és 3 mozsárral, a Tamás hegyről 8 löveggel és 3 mozsárral. Ehhez még 11 löveg csatlakozott Párkányánál 11-én. A tüzérség olyan hatásosan lövi a Víziváros falát, hogy azon rés támad. Figyelemreméltó eredmény ez, ha meggondoljuk, hogy a lőtávolság kb. 650—700 m volt és általában réslövést 3—400 m-ről hajtottak végre abban az időben.⁸⁸

Miután a rés megvan, a rohamot meg lehet indítani. Roth ezredes 12-én alkonyatkor indul katonáival rohamra, azonban siker nélkül, mivel a csapatok között pánik tör ki: „Az budai rácz Visegrádhöz érkezésének híre annyira megbódította vala az hadaknak elméjét, hogy hátrafutással kezdték az ostromot, és gyalázatos megszaladásukkal az várbeli ellenség megrémülésének (ki is a várost pusztán-hagyván, csak tizenkét emberrel őriztette vala) hasznát nem vehettem.”⁸⁹

13-án megismétlik a rohamot, de most már másfélezer hajduval, — akiknek egy része hajón kelt át a Dunán — és elfoglalják a Vízivárost „...mindannyi bomba és gránát között is kevés ember kárával.”⁹⁰

15-én kezdődik a vár falán a réstörés és ebben a párkányi útegeken

⁸⁸ Hogy ez mennyire szép eredmény volt, azt semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Kuckländer fel akarta venni a kapitulációs feltételek közé, hogy egy császári bizottság szállhasson ki Budáról, mely hivatalosan megállapítaná, hogy a rést valóban a Duna túlsó oldaláról lőtték, mert egyébként félt, hogy az udvar majd nem fogja elhinni. *Villányi* 191. o.

⁸⁹ A. R. I. 586. o.

⁹⁰ U. o.

kívül egy, a Víziváros falánál lévő malomhoz felállított üteg is részt vesz.⁹¹

A rés elkészül, azonban a védők tartják magukat, úgy, hogy 10 morszárral kezdik bombázni a várat, melynek hatásától várják a védők kapitulációját és ha ez nem történne meg, akkor „...végső próba leszen az ostrom”.⁹² A szűk várban — ahova a Víziváros lakosainak egy része is beszorult — kezd már a védők kitartása gyengülni. Kijött szökevények vallják, hogy nagy „veszedelem” van a várban a szüntelen bombázás miatt, „...vízből pedig nagy a szükségek, de borral suppleálják az deffektust...”.⁹³

A tüzéségi tűz tovább tart, de egyre kevesebb eredménnyel jár „... az pattantyúsok kevés experientiája miatt, — akik szerencse, ha tíz lövés között hárommal megtalálják az kúfált, gyakortább pedig semmitsem...”.⁹⁴ Valószínű azonban, hogy a gyenge eredmény oka nem a tüzerek tapasztalatlansága volt, — hiszen pár nappal azelőtt még páratlan ügyességgel lőttek, — hanem az ágyúk túlerőltetése, ami a gyújtólyukakat kitágította és így a lövegek lőszabatossága megromlott.⁹⁵ Egyébként ekkor még Rákóczi igen optimista, mert úgy gondolja, hogy pár nap alatt megveszi a várat.⁹⁶

A helyzet végre rohamérettnek látszik, legalább is La Maire úgy ítéli meg, és augusztus 21-ről 22-re virradó éjszaka megindul a roham, azonban a hegy meredeksége és az ellenség „tüzesóként ható” tüzelése és gránátdobálása miatt nem sikerül.⁹⁷

Ezek után Rákóczi már nem lát más eszközt a vár megvételére, mint az aknát és azt írja 23-án Károlyinak: „... legnagyobb reménységem a megkezdett minához lévén...”.⁹⁸ A vár falától mintegy 20 lépésre lévő természetes barlangot alakíttatja át aknává, bár tudatában van annak, hogy a légnyomás miatt milyen nehéz egy természetes mélyedést aknává átalakítani.⁹⁹

Ettől kezdve egészen az első periódus végéig, tehát IX. 4-ig nevezetesebb esemény nem történik az ostromnál. Folyik az aknaásás, de egyre nehezebben, mert vörös márvány rétegre bukkantak, ami a fúrást

⁹¹ Rákóczi rosszul emlékszik, amikor azt írja, hogy „állást foglaltam egy barlangnál a várfaltól körülbelül hat ölnyire...”. Eml. 144. o.

⁹² A. R. I. 591. o.

⁹³ Szepesi János levele. 1706. aug. 8. Thaly gyűjt. V. 331. o.

⁹⁴ A. R. I. 594. o.

⁹⁵ A gyújtólyukak kitágulásáról Rákóczi is ír az emlékiratokban. 145. o.

⁹⁶ A. R. I. 594. o.

⁹⁷ Ellentét van az emlékiratok (144. o.) és Rákóczi 23-án kelt levele között (A R. I. 595. o.). Az előbbiben tisztán csak a védők erős tüzeiben látja a sikertelenség okát, az utóbbiban pedig a hegy meredekségében. Valószínűleg mindkét ok fennforgott.

⁹⁸ A. R. I. 659.

⁹⁹ Eml. 144—145. oldalán Vas I. fordítása hibás: nem „aknavetőket”, hanem aknászokat helyezett Rákóczi a barlangba és a barlangban nem a „légáramlás” volt a veszélyes, hanem a légnyomás.

igen megnehezíti. Folyik a vár lövetése is, a védők pedig minden eszközzel, még kövek lehengetésével is igyekeznek az akna elkészítését gátolni.

2. Események a Felvidéken és a Dunántúlon

Beütések Morvába és Ausztriába

Mint már említettük, a kuruc seregek hadászati védelemre csoportosultak, azonban a legnagyobb mértékben aktív védelem volt ez. Kihasználva a kuruc seregek portyázásra való alkalmasságát és az örökös tartományok gyenge határvédelmét, egymást követik a beütések.

Ocskai VII: 26-án — tehát két nappal a fegyverszünet lejárta után — már Morvában van és Bród körül pusztít, 28-án pedig Szakolcára küldi Bercsényi.

Dunántúlon Eszterházi Antal, ez a szerény tehetségű, határozatlan tábornok küldi hadait portyázásra. Bezerédi felderítői állandóan Sopron körül rajzanak, főleg a linea felderítéséről van szó, ahogy Ritter György János, derék soproni szabómester elmondja: „... a kurucok naponta itt mutogatták magukat és mindig azt próbálgatták, hogy tudnák a lineát elfoglalni, amit többször meg is rohantak...¹⁰⁰”

VII. 29-én Eszterházi jelentést kap arról, hogy Pálffy átkelt a Murán a szerbekkel és menetben van Stahrenberg felé. Intézkedik Bottyán, a két Kisfaludi és Szekeres lovas ezredeinek összevonására és 500 kocsin szállított hajdut is kirendel melléjük¹⁰¹ azzal, hogy „... az ellenséggel való conjunctiót (t. i. Pálffy csatlakozását Stahrenberghez. P. G.) ne engedvén, minden kigondolható móddal üsse meg, valahol találandja...¹⁰² A vállalkozás sikerül, Pálffy kiszorítják Magyarországról és Stájerországon-Ausztrián keresztül, csak nagy kerülővel tud beérkezni Köpcsénybe.

VII. 30-án utasítja Eszterházi Bezerédit, hogy „háromezerezzel magával az ellenséget attackirozván, jó próbát tegyen...“ Ehhez kirendeli Andrászi gyalogságát is, „... hogy cum instrumentis necessariis (a szükséges eszközökkel), a sopronyi sáncokat irruálván (lerontván), apperurát (nyílást) és ineatust (bejáratot) az bemenő militiának csinálhassanak...¹⁰³ Bezerédi egész Badenig nyargal, felégeti a falvakat és „dícséretes nyereséggel“ VIII. 2-án visszatér.

Eszterházi állandó aktivitásra, felderítésre, összeköttetésre, biztosításra, „szorgalmatos vigyázásra”, az „ellenség motusának kitanulására”, „hostilitásokra”, „dícséretes portára” buzdítja alparancsnokait és Tábori Könyvének régies, de fülünk számára oly kedvesen hangzó sorai-

100 Ritter: 126. o.

101 ETK. 417. o.

102 ETK. 414—416. o.

103 ETK. 418. o.

ból eleven élet, drámai mozgalmasság csap ki és szinte magunk előtt látjuk, ahogy:

*Ordinációhoz
 És rendes traktáéhoz
 Mindent ők rendelkeznek:
 Az őrállásokra
 Fiók-istrázsákra
 Mindent alkalmaztatnak:
 Rivadást ha hallanak:
 Lövésre vigyáznak,
 Ellenséggel harcolnak.
 Egész éjjel s nappal
 Nyughatatlanságban,
 Vannak őrállásokban:
 Rácokra vigyáznak,
 Lovakon nyargalnak,
 Ellenséggel harcolnak.
 Vérek ontásával,
 Eltek fogyásával
 Semmit ők nem gondolnak.*

(Rácok veszedelmiről...)

VIII. 18-án Eszterházi jelenlétében, Bottyán személyes vezetése alatt Bezerédi 4.000 lovassal és 1.000 gyalogossal meglepetésszerűen megrohanja az előzőleg már alaposan felderített lineát¹⁰⁴ és igen sikeres és eredményes vállalkozást hajt végre. Thaly részletesen leírja a vállalkozást,¹⁰⁵ itt csak néhány harcászati érdekesség részletet emelünk ki. Elsősorban is nevezetes a kiváló felderítés, melynek alapján pontosan ismerték a linea fekvését, a redutok helyét, sőt a megszálló csapatok erejét is. Kitűnő volt a támadás irányának a megválasztása: a linea Fertőre támaszkodó szárnyát törték át Balfnál, ahol a Sopron alatt táborozó ellenség tartalékának beavatkozására legkésőbb kerülhetett sor, valamint ezen a helyen a támadás jobboldalról a Fertő miatt biztosítva volt, végül pedig innen nyugati irányba kanyarodva egymásután fel lehetett göngyöltetni a redutokat. Kiváló volt az időjárás kihasználása, mert ahogyan Rittertől tudjuk, korán reggel esett az eső, így tehát a látási viszonyok a védő számára korlátozottak voltak és ez nagyban elősegítette a meglepetést.¹⁰⁶ Megfelelő gondoskodás történt a betörés műszaki előkészítésére, mert ahogy tudjuk, a kurucok rőzsekötegeket szállítottak

¹⁰⁴ „Amidőn sűrű portáim és kémeim által megvizsgáltattam volna ezen soproni lineát...“ Eszterházi levele Rákóczihoz, 1706. aug. 21. A. R. IX. 298 o.

¹⁰⁵ Thaly: Bottyán János. Bp. 1865. 121. és k. o.

¹⁰⁶ Ritter: 126. o.

magukkal az árkok betömésére. A betörés utáni mozzanat terve és az ennek megfelelő csoportképzés harcászati mintapéldául szolgálhat: egy gyalog és egy lovas rész biztosít, egy másik egymásután felgöngyölti a redutokat, egy harmadik lovascsoport pedig nem törődve az oldalával és hátával, egész Sopronig nyargal és ott a tábor¹⁰⁸ „... felvén, sok szép nyereséggel járt a had, s circiter százig valót le is vagdaltak...¹⁰⁷ A mai megerősített állás ellen való támadás minden eleme feltalálható ebben a vállalkozásban. Kiválóan bizonyítja Bottyán fejlett harcászati érzékét és szervezőképességét. Jellemző, hogy a vállalkozásban résztvevő csapatok között két hét múlva sok a szökés, tehát már a vállalkozás idején is demoralizálva lehettek, azonban Bottyán kitűnő harcászati vezetése nyomán olyan katonalelektani szituáció állt elő, mely az általános morális állapottól függetlenül tudta magát. A vállalkozás nagy riadalmat keltett Bécsben és még az angol követ is szükségesnek látta, hogy kormányát tájékoztassa róla.¹⁰⁸

Az első periódusban még egy nevezetesebb vállalkozást szervez Eszterházi. VIII. 21-én megerősíti Bezerédit Mórét gyalogezredével és még ezen felül is küld neki erősítést, úgy, hogy csoportja IX. 1-én 2.000 főt számlál. Eszterházi a követelőző „kemény ordert“ adja: „... jó dispoziciókat hagyván Soprony elein, valamely hostilitásokat elkövethet, kövesse el... de mindazonáltal vigyázzon magára, hogy ki ne rekesztessék a Nyulason lévő német által“.¹⁰⁹ Ugyanakkor utasítja Kisfaludi Lászlót, hogy vegye át Bezerédi körletét és megérkeztéig biztosítson nyugat felé.

Bezerédi IX. 2-én tört be Ausztriába és W. Neustadtig pusztítja a falvakat, ahogy Ottlyk írja: „... Bezerédi Ur... eghész Német Ujhelyigh és egy órányira Bécsigh föll rabolta Ausztriát s jó nyereséggel meghért. Németh póráságot lineából széllel verte...“¹¹⁰

Mi a szándéka Stahrenbergnek?

A kuruc seregek csoportosításának ismertetésénél kiemeltük a du-nántúli hadak hadműveleti diszlokációjának helyességét. A csoportosítás fő erőssége az volt, hogy helyes súlyképzéssel a várható ellenséges támadás irányának lezárása mellett (Rábaköz) egy igen erős, 11 lovas ezredből álló hadászati gyors tartalékot képezett. A csoportosításnak azonban voltak gyenge oldalai, t. i., ha az ellenség nem a Rábaköz felé nyomul, akkor:

1. csallóközi előnyomulása esetén Gyórnél, vagy Komáromnál partot váltva a rábaközi csoport hátába kerülhet és elvághatja Esztergomtól.
2. Komáromhoz érve egyenesen Esztergom irányába nyomulhat, an-

¹⁰⁸ A. R. 2. oszt. III. 212. o.

¹⁰⁹ ETK. 431. o.

nak felmentésére és ezt az eredeti csoportosításban lévő dunántúli hadak nem akadályozhatják meg, mert lekésnek.

3. A hadászati gyorstartalék fennállása indokolt volt addig, amíg Dunántúlt délkeleti, déli és délnyugati irányból is veszélyeztette támadás. Ezt a veszélyt Pálffy Horvátországban gyülekező hadai jelentették. Amint nyilvánvalóvá vált, hogy Pálffynak nincsenek támadó szándékai, — illetve csak a Stahrenberghez való csatlakozása után vannak —, a gyorstartalék akciós lehetőségei erősen lecsökkentek, lényegileg a Rábaköz irányába korlátozódtak, és az ellenség előnyomulását a Csallóközben hadihíd anyag hiányában nem tudja megakadályozni.

Tehát a központi kérdés: mi Stahrenberg szándéka? — Rábaköz? — Csallóköz? És amint nyilvánvalóvá válik csallóközi szándéka, az eredeti csoportosítást meg kell változtatni.

Valószínűleg ez lehetett a fejedelem gondolatmenete, mert már VIII. 1-én, amikor a császári hadak még nem mozdultak, figyelmezteti Eszterházi Antalt, hogy készüljön fel arra, amennyiben az ellenség Esztergom felmentése céljából Győr felé nyomul, hadainak zömével csatlakozzék hozzá.

Ezt követően egészen VIII. 20-ig nem találkozunk a problémával. Ezen a napon Károlyihoz írt levelében¹¹¹ említi, hogy adandó esetben Eszterházi csoportját Tatánál vonná össze, sőt még a Duna északi oldalán lévő hadakból is megerősítené.

VIII. 20. és 25. között ilyen értelemben intézkedhetett, mert 25-én kelt levelében¹¹² hivatkozik egy Dániel György által küldött orderra, melyben valószínűleg a tatai koncentrációra intézkedhetett. A 25-én kelt intézkedés központi kérdése: „...mit kellünk observálni, hogyha az ellenség útját Komárom felé venné?”

Két eset van:

1. az ellenség csak gyengébb erővel jön Komárom felé, akkor
  - a) Bottyán, Somogyi F. és Szalai lovas ezredei meneteljenek Párkányba.
  - b) Eszterházi a zömmel kerüljön az ellenség hátába, Ausztriába.
  - c) Forgách beüt Morvába. (Egyébként ezen a napon indult el Morva ellen.)

2. Ha az ellenség teljes erővel jön Komárom felé, akkor az előbb említett Dániel György által küldött orderhez tartsa magát.

Tehát az eredeti csoportosítás felszámolásának a szándéka világos és lényege az, hogy egy Esztergom körüli koncentrációval a császári sereg felmentő kísérletét megakadályozza, ugyanakkor pedig Morva és Ausztria ellen küldött portyázó hadakkal visszatérésre kényszerítse az

¹¹¹ A. R. I. 592—595. o.

¹¹² A. R. I. 595—596. o.

ellenséget. Hogy az utóbbi milyen helyes felismerés volt, azt legjobban maga a Feldzűge értékeli, amikor azt írja, hogy a császári csapatok „... minden előre tett lépését az örökös tartományok védelmének szempontjai tartották fel”.¹¹³

IX. 1-én a Fejedelem Eszterházi kérdéseire válaszolva az alábbiak szerint foglalja össze teendőit:

Két lehetőség van:

1. az ellenség Csallóközben nyomul előre, ebben az esetben két fázis van:

a) amíg az ellenség elér Komáromig:

aa) Bezerédi, Kiss G., Somogyi Á., Kisfaludi L. lovas ezredeit be kell vetni Ausztria elleni portyázásra.

bb) Czirjái gy. ezrede és Török I. lov. ezrede Rábaközben marad.

cc) Bottyán lovas csoportjával meneteljen Párkányhoz.

dd) A zöm vonuljon vissza a Dunához.

b) amint az ellenség elhagyja Komáromot:

aa) ha a Duna jobbpartján nyomul előre: Bezerédi hátul, Eszterházi A. előlről támadja.

bb) ha a Duna balpartján nyomul előre: akkor Eszterházi keljen át a Dunán — és ehhez már eleve olyan pozícióban legyen, hogy előbb érhesse el a karvai hidat, mint az ellenség.

2. Ha az ellenség Rábaköznel támad és veszélyezteti Eszterházit, akkor vonuljon vissza Tata körzetébe.

Időközben Rákóczi intézkedik, hogy Bottyán 5 lov.ezreddel (Bottyán, Szalay, Perényi, Petróczy és Berthóthy) keljen át Karvánál a Duna északi partjára, három gy. ezredet pedig (Csajághy, Szinay, Horváth T.) Esztergom alá rendel.¹¹⁴

A nagymagyarai és a püspöki sánc eleste

Időközben Stahrenberg serege lassan gyülekezik. IX. 1-én beérkezik Bécsbe a Wolfskehl gyalogezred a Rajnától és azonnal Stahrenberg táborába felé menetel.¹¹⁵ Az udvar kiküldöttei útján parancsot ad Stahrenbergnek a hadműveletekre vonatkozóan, amiből azonban nem lehet kigazodni és nem lehet tudni, hogy támadjon-e, vagy pedig a határokat védje? Határozott parancsot követel az udvartól.

Elhatározza, hogy addig is, amíg a válasz megérkezik, elfoglalja Csallóközt, főleg azért, hogy a Morvát veszélyeztető kuruc betöréseket

¹¹³ Feldzűge: 407. o.

¹¹⁴ A. R. IX. 203—204. o.

¹¹⁵ A. R. 2. oszt. III. 227. o.

megakadályozza. Amint már említettük, a nagymagyarai és püspöki sáncokat Thúróczy és Winkler gyalogezredei és Balogh lov. ezredének egy része védte. Egy áruló, Balak István nevezetű volt kuruc ezredes¹¹⁶ felfed a császáriak előtt egy utat, amelyen meglepetésszerűen meg lehet közelíteni az állásokat. A császáriak elővédje (kb. 3½ lov. ezred) Pálffy parancsnoksága alatt két oldalról átkarolva megtámadja a Nagymagyartól északra lévő sáncot és rövid harc után elfoglalja. Winkler maga is fogságba kerül és a kurucoknak tekintélyes veszteségeik vannak. A támadás hírére Thúróczy harc nélkül feladja a püspöki sáncot és elhagyja Csallóközt. Pálffy követi Stahrenberg seregének zöme, átkel a Dunán és Pozsonytól északra és keletre táborba száll.¹¹⁷

Ezzel lezárul az első periódus: Az ellenség befészkelte magát a Csallóközbe és Stahrenberg szándéka, legalább is első szakaszában, most már világos: a Csallóközben akar előnyomulni. További szándéka minden valószínűség szerint Esztergom felmentése.

B) MÁSODIK PERIÓDUS

(IX. 5.—IX. 19.)

Esztergom kapitulációja

Az ostrom leírását ott hagytuk abba, hogy különösebb harci tevékenységet egyik fél sem folytat; Rákóczi minden figyelme a készülő aknára összpontosul, amely IX. 5-re robbantásra készen áll.

Kiadja orderjét¹¹⁸ az akna felrobbantását követő rohamra, melynek lényege a következő:

A roham időpontja: IX. 6-án kb. 17 h-kor.

A roham jele: az akna robbanása.

Csoportosítás: Egy rohamcsoport Chassant és Győri Nagy János dragonos ezredeiből (400 fő).

Másik rohamcsoport: udvari gránátos ezredből 400 fő.

A roham terve: A zöm előtt 3 kisebb rész nyomul előre (14 fő, 30 fő és 50 fő) lépcsőben egymás mögött.

A zöm a betörés után három részre oszlik: két rész jobbra és balra biztosít, egy rész előretör a vár közepéig.

Gyülekezés: Éjjel után két óraker, a malomnál lévő Bersonville mérnöknel, aki a csapatokat úgy helyezi el, hogy „... az ellenség lövésétől mentesek lévén, az ostromnak idejét megvárhassák, az tiszteknek pedig ugyan tülle megfognak mutatattni az utak, az melyeken fel kell menni: úgy, hogy mihent az minák (aknák) tüzi fel lobban, és maga

¹¹⁶ A. R. 2. oszt. III. 232—233. o. Stepney jelentése valószínűleg tévedésen alapul. Balogh (Balak) István nem volt áruló.

¹¹⁷ A harc leírása: Feldzüge: 431. o.

¹¹⁸ Thaly gyűjt. V. 47—48. o.

effektussát véghez viszi, mentül nagyobb sietséggel az ostromhoz rohanjanak....“

A roham végrehajtására azonban nem kerül sor, mert az ellenség 5-ről 6-ra virradó éjszaka egy tiszt vezetése alatt 30 muskétást a sötétség leple alatt leereszt a vár falán, akik elfoglalják az aknát. A császáriak kiürítik az aknát és a benne talált 19 q lőport felszállítják a várba.

Rákóczi, akit ez a „nagyon kellemetlen esemény“¹¹⁹ eléggé kihozott a sodrából,¹²⁰ legjobb csapatait küldi az akna visszafoglalására, ami nem volt kis feladat, tekintve a hegy meredekségét és az odavívó ösvény keskenységét. A Feldzüge szerint a kurucok vesztesége 700 fő volt, Szepesi János 90 főről tud.¹²¹ Ottlyk így írja le a visszafoglalást: „...dél-tájban szemünk láttára harminc hajdu vitéz módon bément és tizenkettőt az ellenségből meghölt, a többi Várhoz recipiálta maghát, azokból háromat lehúztak elevenen laitoriakból, amint várba salvalni akarták maghokat.“¹²²

Rákóczi számára sürgős, hogy a vár minél előbb kapituláljon, mivel Stahrenberg ez időben már előnyomult Komáromig és fenyegeti az ostromló seregeket. Az aknát újra megtölteti lőporral, újabb kitörések ellen erős biztosítást rendel ki¹²³ és felajánlja a kapitulációt a császáriaknak.

Az akna visszafoglalása végleg megtörte a védők ellenálló erejét, 60 halottat és sebesültet veszettek, a létszám lecsökkent 216 főre, akikből csak ötvennek volt használható fegyvere. A tisztekből, altisztekből és legénységből álló haditanács elhatározta a kapitulációt. Többnap huza-vona után, mellyel Kuckländer időt akar nyerni, hogy Stahrenberg beavatkozhasson, végre elfogadja a kapitulációt és az őrség fegyverét megtartva,¹²⁴ IX. 17-én a résen keresztül kivonul a várból.¹²⁵

Stahrenberg Komáromnál. A krízis

Az első periódus azzal zárult, hogy Stahrenberg benyomult Csallóközbe, ezzel a Komárom irányába való előnyomulási szándéka világossá vált. A dunántúli hadak átcsoportosítása a bekerítés elkerülése és az

¹¹⁹ Eml. 145. o.

¹²⁰ Ottlyk szerint: „...Kgs. Urunk eő. Ngsa, tegnap elbosszankodván parancsot ostrommal rajtok menni...“ Thaly gyűjt. V. 302.

¹²¹ „...sok 90 ember sebesedésével és halálával nyertek vissza...“ Szepesi levele Radvánszkyhoz. 1706. szept. 8. Thaly gyűjt. V. 335. o.

¹²² Thaly gyűjt. V. 302–305. o.

¹²³ Vas I. fordításában (146. o.) azt írja „...hogy az aknákat álcázzák el“. A szövegben „masquer la mine“ van, da a „masquer“ itt nem álcázást, hanem biztosítást jelent. Az 1751-ben, Dresdában kiadott „Dictionnaire Militaire“ is ilyen értelemben definiálja a kifejezést.

¹²⁴ Az akkori hadi szokások szerint ezzel ismerte el a támadó, hogy a védők becsületesen kitartott.

¹²⁵ A kapitulációs tárgyalások feltételeit és lefolyását lásd: *Villányi* 188. és köv. o., valamint A. R. I. 671–672. o.

ostrom biztosítása céljából időszerűvé válik. Periódusunk elején ugyan felröppennek olyan hírek, hogy a császári sereg Morva és Sopron irányában eloszlott, azonban ezek csak kósza hírek és Rákóczi kezdettől fogva Stahrenberg komáromi előnyomulásával számol.

IX. hó 8-án Stahrenberg serege teljesen együtt van, amint említettük már, ereje 13.500 főt tesz ki, melynek fele lovas. Ugyanekkor megérkezik Bécsből a határozott parancs, melynek lényege: a támadást azonnal megkezdeni, Komáromot feltölteni, Esztergomot felmenteni. Ezután foglalja el a Rábaközt, mentse fel Lipótvárt és a többi császári kézen lévő várat töltsse fel élelemmel és lőszerrel. A Felvidékre vonatkozó hadműveletekre nézve csak olyan utasítást kap, hogy igyekezzen Rabutinnal egyesülni, aki Budára fog érkezni.¹²⁶ Ugyanakkor kijelölik a téli szállásokat a két sereg részére: Stahrenberg kapja a Garam és és az Ipoly felső folyása körüli területet, Rabutin a Buda—Bányavárosok—Tisza által határolt területet.

A sereg IX. 10-én indul meg, a lovasság Stahrenberg parancsnoksága alatt szárazföldön menetel, míg a gyalogság Sickingen vezetésével vízi szállítással ereszkedik le a Dunán. A sereg 13-án érkezik Komáromba, ahol az elővéd a Vág-Dunán hídfőállást foglal. A hadsereg előnyomulása zavartalanul folyik, egyedül Sickingen szállítmányát érik apróbb tűzrajtaütések, de különösebb kárt nem okoznak.

Komáromban jellővéseket adat le Stahrenberg az esztergomi védők biztatására, de ennél többet nem tesz és a vár úgyszólván a felmentő sereg szeme láttára esik el. Hogy Stahrenberg miért várakozott ennyi ideig Komáromban — csak IX. 26-án indult meg —, nem tudjuk. Lehetőség, hogy a Rabutinnal való egyesülésben reménykedett, mert ahogyan tudjuk, kérte Bécsset, hogy utasítsa az együttműködésre.¹²⁷

Amint már említettük, az ellenség csallóközi előnyomulása kezdettől benne volt Rákóczi hadműveleti elképzeléseiben. Erre vonatkozóan már jó előre kiadta intézkedését, melynek lényege az volt, hogy a dunántúli hadak zöme Tatánál csoportosul, ahol az ellenség jobb-, vagy balparti előnyomulásának megfelelően készen áll.

Miután a császáriak elfoglalják Nagymagyart és Püspökirt, Rákóczi ezt írja: „...kétségtől kitetszik Csallóközben való igyekezeti”.¹²⁸ A most következő napokban az ellenség nem mozdul és egymás után érkeznek olyan hírek, hogy ezredeit Morva, illetve Sopron felé küldte és nem szándékozik tovább előnyomulni a Csallóközben. Rákóczi — bár nem veti el teljesen a híreket — azonban alapjában véve a csallóközi előnyomulással számol és elutasítja Eszterházinak azt a kérését,

¹²⁶ Rabutin ekkor már elindult Kassa ostromára és esze ágában sem volt Budára menni.

¹²⁷ Feldzüge: 434. o.

¹²⁸ A. R. I. 607—8. o.

hogy a zömmel Ausztriába csaphasson, sőt egy beérkezett levélre hivatkozva azt írja: „...melyből általláthatja Kegyelmed, hogy Kegyelmed Tatához való jüvetele absolute szükséges...”¹²⁹

IX. 7-én Pálffy egy kisebb felderítő résszel Komáromba érkezik, Rákóczi Bercsényihez írt levelében 300 főt említ, de Bercsényi kételkedik ebben és több száz kilométer távolságról is — ekkor Dózsán volt, Jászberény mellett — intuitíve meglátja az ellenség szándékát: „Pálffy csak 300 rácczal — hihetetlen, Komárom elein legyen; inkább hiszem, előregyűtt, s több is gyűtt eddig utánna; s nem is itelem egyéb mesterségit az ellenségnek, hanem: az mennyire az Esztergomot, annyira a hidat akarná elbontani...”¹³⁰

Egyre több hír érkezik az ellenség zömének eloszlásáról és most már hihetőbbnek is látszanak, t. i. Forgách dürnkruti betöréseire vonatkoznak, melynek következtében Morvába kellett volna menni erősítésnek. Rákóczi várakozó állásponton van és a hírek megerősítését várja. Azt írja Eszterházi Antalnak, hogy visszaküldi csapatait „...mihent az ellenség visszamenetelt és az Dunán való általtakarodását bizonyosan fogom megérteni...”¹³¹ A császáriak Lipótvár felmentésére irányuló szándékáról is érkeznek hírek. Rákóczi ennek megakadályozására 11-én kirendeli Bottyánt, Sellyére, azonban azzal a fenntartással, hogy, amint „...az ellenségnek minden erejével Komárom felé való fordulását megtudja...”¹³² parancs bevárása nélkül térjen vissza Radvánra.

A krízis IX. 12-én kezdődik. Ezen a napon biztossá válik az ellenség Komárom felé való igyekezete és ettől kezdve drámaian peregnak az események. A levelezésnek ez a része tele van fojtott izgalommal, Rákóczinak a még nem kapitulált vár és a tűzérsege felett érzett aggodalmával, mely utóbbit a császáriak gyorsan előrenyomulva elfoghattak volna. Ettől kezdve a levelezésben az eddig megszokott nyugodt, körülményesebb ordereket rövid, szűkszavú intézkedések, ellentmondást nem tűrő parancsok követik.

Ezen az egy napon a következő intézkedéseket adja ki:

Bottyánnak előző napon adott parancsát visszavonja és utasítja, hogy azonnal térjen vissza Radvánra és Komárom felé felderítve „...minden igyekezetit és szándékát az ellenségnek mesterkedjék kitanulni...”¹³³

Forgáchot értesíti, hogy Bottyánt visszavonta és utasítja, hogy elért helyzetében tartson ki.¹³⁴

Gyürki Pálnak kiadja az intézkedést, hogy az éjszaka folyamán az

129 A. R. I. 611. o.

130 A. R. V. 241. o.

131 A. R. I. 612. o.

132 A. R. I. 672. o.

133 A. R. I. 673. o.

134 A. R. I. 673—674. o.

Esztergomnál lévő lovas részek vonatját küldje át a karvai hídon, a palotásokat váltsa fel Csajághy hajduival és legyen készen arra, hogy átkeljen a Dunán.¹³⁵

Eszterházi Antalnak két intézkedést is küld ezen a napon:¹³⁶ és sürgős csatlakozásra utasítja. És felmerül a súlyképzés gondolata, a döntő harc felvétele az ellenséggel: „...könnyű lévén együttlétünkben oly dispoziciókat tennünk, hogy, ha Komáromtól erre költözik (t. i. az ellenség), teljes erőnkkel itt véle próbálnunk, vagy pedig, ha annak a földnek (t. i. Dunántúl) fordul, utánnak teljességgel költöznünk; lehetetlen lévén hazánknak minden helyeit hadaink dirib-darabolásával megőltalmaznunk...¹³⁷ Eszterházi úgy intézze dolgait, hogy legyen ideje a partváltásra Karvánál.

Azonban IX. 14-én egy váratlan esemény megakadályozza az erők összevonását: a karvai hidat elszakítja a vihar. Eszterházi hadainak egy része már a balparton van, másik része vezető nélkül a túldoldalon, az ellenség jobb-, illetve balparti előnyomulását a hírek egyformán állítják, az első esetben a már kapitulációban lévő vár elestétől kell tartani, a másodikban a tüzéség elveszésétől. Egyiket sem lehet megakadályozni, mert sem a jobb-, sem a balparti erők önmagunkban erre nem elegendők. Szinte kaotikus a helyzet. Rákóczi a Garam völgyében való visszavonulás gondolatával foglalkozik. Kétségbeesett és jellemével össze nem illő tervhez nyúl: minden hadijog és szokás félretolásával a már tárgyalásokba bocsátkozott védősereget meglepetésszerűen le akarja rohanni, hogy mielőtt a felmentő sereg beérkezik, elfoglalhassa a várat. Kiadja Gyürkinek az utasítást, hogy amennyiben az ellenség a karvai hídhoz érkezik „azonnal válogatott néppel az kapun és ha lehet a bressán (résen) berohanván az bennlévő ellenséget desarmálják (fegyverezzék le) ...és az várban possessiót vegyenek, hírt adván előre alattomban az mi részünkről való zálogoknak,¹³⁸ hogy magokra vigyázzván, azon actus alatt az mieink közzé, az kapuhoz futamodjanak; az ő részünkről való zálogokra való szorgalmatos vigyázás legyen.“ Ha pedig ez nem sikerülne, akkor „... legyen itthagytott ingenérünknek (mérnök) parancsolatja, hogy az városban lévő minát oly készen tartsa, hogy Kegyelmed parancsolatját vévén, azonnal tüzet adhasson...¹³⁹

A lázas nap hangulatát plasztikusan szemlélteti Bercsényihez írt levele.¹⁴⁰ „Lerme, lerme, lerme!¹⁴¹ — az sok lerme után Isten szeren-

¹³⁵ A. R. I. 674. o.

¹³⁶ A. R. I. 615. és 617. o.

¹³⁷ A. R. I. 617. o.

¹³⁸ Tuszok, t. i. a kapitulációs tárgyalások megkezdésekor a két fél tuszokat cserélt.

¹³⁹ A. R. I. 679. o.

¹⁴⁰ A. R. I. 618—9. o.

¹⁴¹ Zaj, lárma, riadalom.

csésén virradóra juttata; mind azon valék, hogy az idevaló dolgokrul bizonyost írhatnék Kegyelmednek...“ ezután leírja, hogy a kapituláció feltételeit aláírták és a németnek aznap kell kivonulnia a várból. Stahrenberg szándéka nem világos jobb- és balparti előnyomulása egyaránt lehetséges, mert „... az hidat a győri Dunán sietséggel vetteté...” s így nem is olyan rossz, hogy a híd elszakadása miatt Eszterházi hadainak egyrésze a túlsó parton maradt: „... az Antal Úr hadai túlmaradván nyugodalmasabban feküdtem le.“ Azonban ugyanakkor arról is jönnek jelentések, hogy az ellenség a balparton akar előnyomulni: „... de valóban, megindíták az bolhát benem, hertelenséggel oly hírt irván Bottyán, hogy portája oly hírt hozott volna, hogy az ellenségnek a Vág-Dunán is elkészülvén hídja, még az étszaka fog költözöködni...” Azonban a jelentések inkább a jobbparti előnyomulás mellett szólnak és előjön a központi kérdés: „mi lesz az várral...?“

A válság 16-án végetér, a hidat újra összekötik, a várba bevonulnak a kuruc hadak — és Stahrenberg nem mozdul. Az időközben beérkezett Forgách parancsnoksága alá rendeli Bottyán öt lovasezredét, így megint együtt van egy 7 ezredből álló lovastömb. Eszterházit visszaküldi Dunántúlra, hogy a dunántúli ügyeket vigye tovább és Karvát, valamint Esztergomot erősítse meg.

Esztergom kézrekerült, a sok-sok munkának, fáradságnak és aggodalomnak megvan a gyümölcse! Azonban új aggodalom támad a fejedelemben, szinte ugyanabban a pillanatban, amint Esztergom megvételét, Rabutin Kassa ellen fordult: a Felvidéket, a szabadságharc gazdasági, politikai és katonai bázisát akarja elfoglalni.

IX. 19-én azt írja Bercsényinek:¹⁴² „Absolute szükségesnek látom lenni, hogy azon hely (t. i. Kassa) minden úton s módon oltalmaztasék...” Jelenlétét épp ezért Felvidéken szükségesnek tartja, közli Bercsényivel, hogy az Esztergom megerősítésére és védelmére tett intézkedései után 20-án Nyitra mellékére indul, ahol az ellenség mozdulataihoz képest készen áll a bányavárosok védelmére, vagy a Hatvan—Gyöngyös körzetében álló Bercsényihez való csatlakozásra.

C. A HARMADIK PERIÓDUS

(IX. 20—X. 11.)

A most következő hetekben a kuruc fegyvereket sorozatos balsiker érik. Karva, mely Esztergom előretolt állása volt és maga Esztergom elesik és ezzel úgy látszik minden erőfeszítés kárba veszett és a nagy cél: Felvidék és Dunántúl szilárd összekapcsolása semmivé vált. Szükségesnek látjuk a most következő események tárgyalásánál alaposan megvizsgálni, hogy a balsikerekért mennyiben terheli Rákóczi a felelősség,

ugyanis a kérdéssel foglalkozó művek szinte egyértelműen elmarasztalják.¹⁴³

A Feldzüge fő kifogása az, hogy Rákóczi a rendelkezésére álló és számbeli fölényben lévő erőket nem vonta össze és nem támatta meg velük a várat ostrom alá vevő császári csapatokat. Ez a felfogás egyrészt a tények nem ismerésén alapul, másrészt pedig az általunk annyira helytelennek tartott „tisztá“ hadtörténelmi felfogásból ered, mely a súlyképzés, döntés, aktivitás, stb. fogalmait, a hadászat „örök elveit“ akarja alkalmazni egy olyan korra és abban egy olyan hadászati helyzetre, amelyben ezen elvek alkalmazása nem volt — mert nem lehetett — azonos a maival. Az kétségtelen, hogy Rákóczi számbeli fölényben volt és hadai kéznél voltak, tehát „döntő“ csapásra felhasználni őket nem lett volna nagyon nehéz. Hogy mégis nem tette meg, annak több oka volt:

1. Nem tartotta a kuruc hadakat alkalmasnak arra, hogy nyílt csatába bocsátkozzanak a császáriakkal és ennek okairól már néhány alkalommal megemlékeztünk. Azt írja az Emlékiratokban: „...nagy figyelmet kellett fordítanom az ellenséges hadseregre, *amellyel nem akartam többé ütközetet kockáztatni.*“¹⁴⁴

Ugyan néhány alkalommal felmerül az erők összevonásának gondolata, azonban csak addig, amíg Esztergom felmentésének megakadályozásáról van szó. Amint Esztergom kézrekerül, előtérbe lép a császári hadak visszakényszerítésének egy eddig is bevált, indirekt eszköze: az ellenség utánpótlási vonalai: és az örökös tartományok ellen irányuló stratégiai portyázás. Ezért küldi Forgáchot meglehetősen erős sereggel Pozsony és Morva ellen és ezért utasítja Eszterházi Antalt, hogy Andrásival és Bezerédivel hajtasson végre vállalkozásokat Sopron irányában.

2. Esztergom elfoglalását nem tartotta lehetségesnek a császári csapatok gyengesége miatt: „...melynek obsidiójától (t. i. Esztergom ostromától) teljes implacantia, hogy tarthassunk, bűvön kitanulván erőtlenségét. (t. i. az ellenségét).“¹⁴⁵ Másrészt pedig mindent megtesz annak érdekében, hogy a vár hosszabb ostromot is kiállhasson, élelemmel, lőszerrel tölti fel és legmegbízhatóbbnak tartott csapatait helyezi el benne. Számítása szerint az ellenség hosszantartó ostromra kényszerül, mely alatt Forgách és Bezerédi diversiója feltétlenül eredménnyel jár és visszakényszeríti az ostromló sereget. Esztergom megvételeét Bercsényi sem tartotta lehetségesnek,¹⁴⁶ sőt, még a Hofkriegsrath sem.¹⁴⁷

3. Rabutin közeledése a Felvidékhez oly veszélyt jelentett a szabad-

¹⁴³ Feldzüge: 436. o., *Villányi*: 201. o.

¹⁴⁴ Eml. 138. o. Kiemelés tőlem. P. G.

¹⁴⁵ A. R. I. 629.

¹⁴⁶ A. R. V. 275. o.

¹⁴⁷ *Arneth*: *Stahrenberg*: 417. o.

ságharc szempontjából, hogy ennek megakadályozására a hadak egy részével feltétlenül oda kellett mennie.

Ami emberileg — és az adott körülmények között egy jó hadvezérnek is — meg lehetett tennie, azt megtette. Amennyiben a „tiszta“ hadtörténelmi felfogás szerint helyes eljárást választja, tehát ha nyílt csatába bocsátkozott volna a császáriakkal, akkor minden valószínűség szerint a kuruc seregeket megint csak vereség éri. Esztergom mégis elesett volna, tehát az eredmény ugyanaz marad azzal a nagy különbséggel, hogy a döntő csatában elfogyasztott kuruc hadak, már nem álltak volna rendelkezésre az őszi hadműveletekben, amikor az önmagát szétforgácsolt császári fősereget több kisebb csatában (pl. a győrvári ütközetben) felmorzsolták és a hadműveleti mérleg ugyanaz maradt, sőt jobb lett, mint a nyár elején volt, t. i. Dunántúl megint kuruc kézen volt és ezen felül az erdélyi ellenség, Rabutin serege is megsemmisült.

Ezen kívül olyan előre nem látott körülmények léptek közbe, melyek Rákóczi minden gondoskodását és helyes tervezését megsemmisítették. Forgách, akitől, mint volt hivatásos katonától el lehetett volna várni, hogy a fejedelem intenciói szerint járjon el, helytelen helyzetmegítélésé folytán és egyéni nyereségvágytól hajtva feladatát nem hajtja végre. Erről még később bővebben megemlékezünk. Andrászi és Bezerédi szintén tétlen marad Sopron alatt. Karva és Esztergom védői morálisan összeroppannak és megadják magukat.

Karva és Esztergom erősítése

Rákóczi 20-án indul el udvari hadaival és három gyalogezreddel Zsiliz felé. Indulásáig személyesen irányítja a vár javítását és élelemmel, lőszerrel való feltöltését, majd Eszterházi Antalra bizza a vár és a karvai sánc erősítését.

Eszterházi a tőle megszokott buzgalommal végzi a rábízott feladatokat.¹⁴⁸ A karvai hidat leúsztatja Esztergomba, Karvánál új redutokat emeltet, megkezdődik az élelemszállítás a várba és kéri a fejedelmet, hogy a gazdaszat-közigazgatási szolgálat megszervezése végett küldjön, prefektust, kasszát és egy húskomisszáriust, aki „...húst fog militia számára osztogatni.“ Az ostrom alatt megrongálódott bástyákat kijavíttatja és a kőműves munkához szükséges anyag biztosítása céljából „kemény parancsolatot“ küld Csiz község lakóinak, hogy „valamennyi kész meszek, szenek vagyon...“ beszolgáltassák. Görözdös Mihály kincstári prefektust utasítja, hogy „nagy sietséggel“ kétezer köből búzát szállítson be a várba, „a többit pedig se órát, se napot nem várván, feje vesztése alatt mentül számosabban...“ szolgáltassa be. Ugyancsak Görözdös számára ad parancsot, hogy a várpalotai profontházból várme-

¹⁴⁸ Az idevonatkozó részekre nézve: ETK. 439. és köv. o.

gyei szekerekkel szállítassa be az összes ott található gabonát. A szállítást a Földvárról menetben lévő Czelder fogja ezredével kísélni. A lévai és verebélyi profonházakból is „felesen“ szállíttat be a vármegyékkel élést és Vas Miklós verebélyi tiszttartót felszólítja, hogy süttesen kenyeret a hadak számára. Munkaerőt is rendel ki Nyitra és Trencsén megyékből, rájuk írván, hogy „... se órát, sem napot nem várván, kétszáz számbul álló manuális embereiket kapákkal, fejszékkel...“ és egyeből szükséges eszközökkel küldjenek a várhoz.

Folyik a lőszerpótlás is, mégpedig olyan jó eredménnyel, hogy a karvai erődben három havi készletet sikerül felhalmozni, amit az ott parancsnokló Chassant, úgy látszik, keveselhetett, mert Eszterházi „reprehensiv“ választ küld neki: „Mi okból merészelté 8 hólnapi munitiót kívánni a sánczban, holott ha Bécs volna is elegendő volna három hólnapi obsidióra (ostromra), mely három hólnapra mind por, mind golóbis elegendő volna.“

Ugyanekkor Eszterházi Antal dunántúli hadaira is vigyázó szemmel van. Andrásit és Bezerédit utasítja, hogy „Sopron elein notabilis actiót tegyenek“, az elszéledt hadakat gyűjtsék össze és „jó vigyázással“ legyenek.

Jelenti a Fejedelemnek, hogy zavarok vannak Rábaközben, Sopronnál, Földvárnál, mely utóbbit a budai császári helyőrség csapatai el is foglaltak. Kisfaludi Lászlót Sopronhoz rendeli, Szekeres Istvánt pedig Tata megfigyelésére. A Kapos mentén lévő Domonkos Ferencnek és a Fehérvárt megfigyelés alatt tartó Balogh Ádámnak utasításokat küld, hogy mihez tartsák magukat végső esetben és figyelmezteti őket, hogy összeköttetésben legyenek egymással. Igéri, hogy ha szükséges, támogatást nyújt nekik.

Esztergom és Karva parancsnokainak kijelölése

A vár és a sánc parancsnokainak kijelölése súlyos gondot okoz Rákóczinak. Amint már említettük, a várharc taktikája komoly katonai szakismereteket kívánt; a védelmi harcot irányító parancsnoknak egyaránt kellett értenie az erődítéshez, a tüzérséghez, az akadályépítéshez, az aknaharchoz és magához a harc taktikai irányításához is. Mindezeneken felül nagyfokú erkölcsi, jellembeli szilárdságot kívánt. Ilyen kvalifikációjú tiszt a magyar származásúak közül egyedül Gyürki és Bottyán volt. Gyürki mindenféle üres kifogást hoz elő és kitér a megbízás alól.¹⁴⁹ Bottyán éppen beteg ebben az időben és különben is jobban szeretné Rákóczi maga mellett látni a Felvidéken.

Így esik a választás két franciára és a karvai erődhöz Chassant, Esztergomba Bonafoux kerül. Szó van ugyan arról, hogy a karvai erő

¹⁴⁹ A. R. I. 682. o.

parancsnokságát Czelder veszi át, azonban ez a kiváló tehetségű, népi származású tiszt ezredével nem tud beérkezni időben. A várból jövő jelentések alapján a fejedelem megbánja, hogy Bonafoux-t nevezte ki parancsnokul, aki nem tudja a helyőrséget rendben tartani és fegyelmezni és amikor a legénység, még jóval az ostrom előtt, egy alkalommal felzendült: „...nem is úgy szóllott, amint kellett volna: hanem csak mint afféle félemedett, csak szuszogott“.¹⁵⁰ Rákóczi szeretné leváltani Bonafoux-t és Csajághyt a helyébe tenni és szinte diplomáciai eszközökhöz folyamodik, hogy az előbbit lebeszélje a parancsnokságról. Vay Ádámot küldi el azzal, hogy „...vesse meg kérem, mesterségét, hogy Csajági ezérének és magának kedvet csináljon az bemenetelre, Bonafoux felváltván ezerestül...“¹⁵¹ Végeredményben sajnos Bonafoux marad a parancsnok, aki a várat 9 napi ostrom után feladja. Rákóczi Emlékirataiban¹⁵² azt írja róla, hogy levágatta volna a fejét, ha magyar lett volna, mert „...nem viselkedett elég szilárdan...“ az egymás között egyenetlenkedő és lázadó magyar és német csapatokkal, főleg pedig a várharchoz nem értő „...tudatlan tisztekkel...“ szemben.

*A császári hadak diversiójának terve:
Forgách, Andrászi és Bezerédi küldetése*

Esztergom megmentésére vonatkozó tervek legfontosabbika Forgách, Andrászi és Bezerédi raid-jeinek terve volt.

A császári fogságból kiszabadult Rivière alezredes pozsonyi fogsága alatt kikérelte a város és a vár helyzetét, a helyőrség erejét. Véleménye szerint a város meglepetésszerű elfoglalása, de legalább is a határában lévő élelmiszerraktárak elpusztítása — melyektől Stahrenberg seregének élelmezése függött — sikerrel kecsegtet.

Rákóczi IX. 22-én előzetes intézkedést¹⁵³ küld Forgáchnak a vállalkozásra vonatkozóan, melynek lényege az, hogy a vállalkozásban résztvevő gyalogságot már kirendelte a tűzérséggel együtt, mely utóbbinak Rivière a parancsnoka, aki részletesen fogja őt informálni. Mivel a rendelkezésre álló lőszer kevés, Pozsonyt nem bombázhathja sokáig, s ha ott végzett, forduljon Morvának.

IX. 30-án adja ki végleges intézkedését, melyet a kérdés fontossága miatt, részletesen ismertetünk. Bánlaki így nyilatkozik a kérdéses orderről¹⁵⁴: „...hosszadalmas, körülményes, sok tekintetben kicsinyeskedő és határozatlan, hogy nem csoda, hogy a parancsvevő nem hámozhatja ki belőle, hogy a fejedelem melyik részét tartja és miért legfontosabbnak.“ Véleményünk szerint Bánlaki eme elmarasztaló ítélete a

¹⁵⁰ Bottyán leírása. A. R. IX. 317. o.

¹⁵¹ A. R. I. 632. o.

¹⁵² Eml. 146. o.

¹⁵³ A. R. I. 628. o.

¹⁵⁴ Bánlaki József: II. Rákóczi Ferenc nenzeti felkelése. Bp., 1941. 381. o.

„tiszta“ hadtörténelmi felfogásból ered és a hosszú-hosszú fejlődésben kialakult, mai vezérkari parancstechnika szempontjait vetíti 200 évre vissza. Ezért történelmietlen és hamis. A katonai nyelv és a parancstechnika épp olyan lett dolog, épp olyan fejlődésen ment keresztül, mint a kereskedelem, a jogszolgáltatás, az adminisztráció, egyszóval a társadalmi élet minden szektorának nyelve. Amit Bánlaki hosszadalmasnak, terjengősnek, kicsinyesnek tart, — az a kor stílusa és ebből éppúgy nem vetkőzhetett ki Rákóczi, mint ahogy az ember nem bújhat ki a bőréből. Véleményünk szerint az order¹⁵⁵ teljesen világos, érthető és az összes orderek közül, amiket áttanulmányoztunk, mondhatni a legkönnyebben lehetett a mai nyelvre átfordítani, a mai parancstervezetnek megfelelően csoportosítani, mert felépítésében, sorrendjében — helyzetközlés, csapatrend, feladat, összeköttetés stb. — szinte egyezik a mai szabályzatok által előírt parancsokkal.

A parancs lényege:

1. *Helyzetközlés*: Rákóczi hangsúlyozza az ellenség ellen való nagyobb hadműveletek fontosságát, amire most Esztergom megmentése miatt különösen nagy szükség van.

2. *Csapatrend*:

a) *Reguláris ezredek*:

Forgách drag. ezred
Győri-Nagy drag. ezred
Chassant gyalogezred
Róth gyalogezred
Fodor gyalogezred

b) *Mezei ezredek*:

Ocskay lovasezred
Bezzegh lovasezred
Balogh I. lovasezred
Petróczy lovasezred
Thuróczi gyalogezred
Senyei gyalogezred

c) *Tüzérség* (Újvárban csatlakozik):

6 ágyú és 3 mozsár

3. *Gyülekezés*: Bazinnál, ahol tüntessen Morva irányában, majd meglepetésszerűen forduljon Pozsony felé.

4. *Feladat*: (alternatív)

a) Pozsony elleni támadás: Éjszaka, meglepetésszerűen támadja meg a várost, bombáztassa és ha lehet — Rivière szerint kivihető — a várat

¹⁵⁵ Az order teljes szövegét közli Thaly a *Hadtörténelmi Közleményekben*. 1890. évf. 109. o.

is vegye be. Amennyiben a vállalkozás sikerül, a várost tartsa és létesítsen a Dunántúllal biztos összeköttetést.

„Az hadakozásnak szokott változása által mindazonáltal hogyha ezen operációnak kívánt successusa (sikere) nem lehetne...“, akkor:

b) Ausztriába üssön be, ha lehetséges a bécsi hidakig, ott malmok és profontházak felállításával teremtsen magának hadművelleti alapot, helyszíni beszerzéssel biztosítván az élelmezést és „...hajókat nyervén, a Duna túlsó részére is — ámbár apró porták által is Bécs elein lármáztasson.“

Ha ez sem sikerül, akkor:

c) Üssön be Morvába „...ha csak lehet mentül mélyebben...“ és visszafelé jövet forduljon Trencsénnek.

d) Most következik a parancs legfontosabb része, melyből világosan kivehető, hogy miért nem jelöli meg a Fejedelem azt, hogy orderjének „melyik részét és miért“ tartja legfontosabbnak: „De mindezen projectumokból (tervekből) semmi oly bizonyos effectusokat, (eredményeket, hatásokat) nem ígérhetvén maguknak, Kgmed, Kgméd, hadi experentiáitól (tapasztalataitól) ezekhez hasonlókat remélhetvén — mindeneket leginkább arra és Hazájához való kötelességére és szeretetére bízunk.“¹⁵⁶

5. Összeköttetés:

a) Dunántúllal: Csallóközön keresztül úgy, hogy Balogh István vagy Somogyi Ferenc ezredét ott elhelyezve tartsa a kapcsolatot.

b) Rákóczival és Eszterházzal futárjárattal, illetve postán.

6. *Egyéb*: Felhívja a figyelmét a hadak fegyvelmezésére a csapatok harcképessége és a lakosság szimpátiájának megtartása szempontjából.

Bánlaki véleményével szemben a következőket kell megállapítanunk:

1. Az orderből világosan kivehető, hogy a vállalkozásra *Esztergom felmentése* miatt van szükség, ami egy képzett, hivatásos katonának teljesen elegendő ahhoz, hogy tudja a kötelességét, hogy mai katonai terminológiával kifejezve a „feladat szellemében“ cselekedjék.

2. Nagy távolságra szóló, hosszabb időre terjedő stratégiai feladatról lévén szó, melynek végrehajtása közben „az hadakozásnak szokott változása“ miatt előre nem látható helyzetekkel és körülményekkel kell számolni, egyenesen helytelen lett volna a tennivalókat jobban konkretizálni. Rákóczi nem azt kívánta, hogy a felsorolt három feladat *mind-egyikét* hajtsa végre Forgách, hanem azt, amelyekre a legtöbb lehetőség kínálkozik és amely a feladat szellemének a lejobban megfelelt. Ezért

hivatkozik a fejedelem Forgách hadi tapasztalataira és írja neki, hogy hadműveleteit „az időhöz és alkalmatosságához“ szabja.

3. Az sem áll helyt, hogy az order kicsinyeskedő és hosszadalmas lenne. Az egészen természetesen és helyes, hogy Rákóczi intézkedik a gyülekezésre, annak helyére, a tüzérség csatlakozására, mert több olyan egységről van szó, melyek eddig nem tartoztak Forgách alá, tehát pillanatnyilag csak ő intézkedhet velük.

Pozsony bevételére vonatkozó részek inkább tanácsok, mint kimondott utasítások és ezeket, tekintve a Rivière jelentésében foglaltak fontosságát, nem lett volna szabad kihagyni.

4. Végül pedig annak bizonyítására, hogy a parancs világos volt és abból Forgách nagyon jól megértette a lényegét, szabadjon magát Forgáchot idézni: „Az mi németünk megvénvén csalárdsággal az sáncot, (t. i. a karvai erődöt, mely ekkor már elesett) azt tudja: Esztergom is úgy lesz az óvé: nem adja az Isten! Én megyek Pozsonynak, Ausztriának etc., úgy hiszem visszajön a német uram az lármára!...“¹⁵⁷ Tehát tisztán látta, hogy a vállalkozásának célja: Esztergom mentesítése és szávaiból az is kivehető, hogy megértette: alternatív feladatról lévén szó, azt hajta végre, amely a helyzetnek és a körülményeknek a legjobban megfelel. Tehát Forgách maga sokkal szerényebb volt, mint Bánlaki és nem tartott igényt arra, hogy a fejedelem megjelölje, hogy a feladat „melyik részét és miért“ tartja legfontosabbnak.

Forgách az ígértetés ellenére nem ostromolja meg Pozsonyt.¹⁵⁸ Rákóczi azon parancsát, hogy meglepetésszerűen támadja meg a várost, nem teljesíti, a pozsonyi polgárok megtudják küldetését, kivonulnak eléje és 4.500 Ft lefizetésével visszatérésre bírják. Ezután még beüt Ausztriába és Morvába, ahol példátlan kegyetlenségeket művel, pl. Zistersdorfbán gyerekeket, asszonyokat ölet le. Vállalkozása nyomán Stahrenberget valójában visszarendelik Magyarországból, azonban már késő: Esztergom elesett.

Az Esztergom megmentésére vonatkozó terv másik része a soproni diverzió volt. Az Emlékiratokban¹⁵⁹ erre vonatkozóan Rákóczi, Bezerédi felelősségét említi, aki vagy egy szerelmi viszony miatt, vagy pedig azért nem mozdult, mert már akkor aruló lett volna. A Feldzüge hivatkozik Bezerédi és Ebergényi császári generális levelezésére és azt állítja, hogy a köztük lévő tárgyalások ebben az időben már elég előrehaladott állapotban voltak, azonban ismeretlen okokból megakadtak. Mindenesetre, ha Bezerédi felelősségét nézzük, nem szabad elfelejteni, hogy ebben az

¹⁵⁷ Forgách Rákóczihoz. Közli *Thaly*: Ocskai László. Bp. 1870. 86. és k. old.

¹⁵⁸ Forgách pozsonyi magatartására nézve. Eml. 148., A. R. I. 640., Feldzüge: 436. o.

¹⁵⁹ Eml. 148., Feldzüge: 436. o. Andrászi kinevezésére és Bezerédi alárendelésére nézve ETK. 434., 435. és 437. o., A. R. I. 640. o.

időben ő tulajdonképpen Andrászi István parancsnoksága alatt állt, akit Eszterházi szeptember 8-án megbíz, hogy a rábaközi „felső” hadakból *corpust* formáljon és alárendeli *Bezerédi*, *Moré*, *Thuróczi* és *Somogyi* ezredeit. Ezután is többször küld utasítást Andrászinak — igaz, hogy *Bezerédinek* is közvetlenül — a Sopron elleni „próbákra”.

Karva és Esztergom eleste¹⁶⁰

Stahrenberg IX. 26-án Komáromnál átlépi a Dunát, és másnap délelőtt Karva előtt van, melyet átkarolóan megtámad és rövid harc után bevesz. A császáriak könnyű sikerének oka a német származású csapatok árulása és a védők morális összeroppanása; az erődítés néhány redutjában megadják magukat, mire a többi is kapitulál. Bár a császáriak kegyelmet ígértek mindenkinek, mégis kardélre hányták a védőket, sőt az ott lévő polgári lakókat, — akik a műszaki munkálatok elvégzésére voltak kirendelve — azok gyerekeit és asszonyait is kegyetlenül legyilkolták¹⁶¹

28-án Stahrenberg serege Esztergom alatt van, a Tamás hegy és a Szt. György hegy felől megindítja az ostromot. 11 ágyú 4 ütegben és 6 mozsár lövi a várat. „A védősereg kezdetben erélyesen viszonzza a tüzet, több kisebb kitörést is végrehajt, azonban a harci kedv alábbhagy, egyenetlenség és zendülés tör ki, úgy hogy a császáriak legnagyobb meglepetésére és örömére Bonafoux 9-én felajánlja a kapitulációt és 11-én átadja a várat. Mind császári, mind kuruc oldalon hatalmas visszhangot kelt az ügy. Bécsben „Wunder Österreichs”-nek nevezik¹⁶² (Ausztria csodájának). Bercsényiné így ír róla: „Posony táján mi hírek vannak örömet értettem, de kisűn fognak hozza, amikor már az Esztergom oda van, az, melyet valóban csak gyalázatosan kellett a Kommandansnak fel adni, mert benne való haidussagh nagyobb része nem akart fegyvert fogni, melyre nézve kellett akkordára menni. Noha volt 18 száz haidu benne és élések elég. Kuckländer harmadfél százal hét hétig tartotta, igazán Isten látogatatta.”¹⁶³

A vár 1700 főt számláló védőseregéből 300 császári szolgálatba áll, a többi szabad elvonulást kap Érsekújvárra. A császáriak zsákmánya 69 löveg, amiből 19 volt használható.

¹⁶⁰ Karva és Esztergom elestére nézve: Eml. 147—148., A. R. I. 633—635., Feldzüge: 434. o.

¹⁶¹ Ottlyk így írja le a karvai harcot: „Méltóságos Fejedelemmel rándulunk kellett Esztergomhoz megh akarván segíthenünk Dunántúl Karva táján lévő erős sáncukat kik felül jóllehet alkalmas derék dispositioikat tett volt Kgs. Urunk, de mivelhogy az Sáncha lévő hadaink közt némely nyúl szévű hadnagy tiszték és németek voltanak azok megh ijedvén az ellenségűl kiugrándozzanak, s a többit akik bent voltak (jóllehet Gratiát utóljára kiáltottak) adgyon üldözvén az ellenség sáncukat is megvevé.” Thaly gyűjt. V. 307. o.

¹⁶² *Arneht*: Stahrenberg 419. o.

¹⁶³ Bercsényiné levele férjéhez. 1706. okt. 18. Thaly gyűjt. V. 150. o.

Karva elestének hírére Rákóczi sietve visszatér Párkányból, ahol látja Stahrenberg beérkezését Esztergom alá. A vár alatt lévő hídon át akar küldeni két ezredet az ellenség megtámadására, azonban a hadak között kitör a pánik, főleg a tisztek vesztik el a fejüket és húzódoznak a harctól: „...a tisztek olyan rémültnek látszottak és annyi akadályos és nehézséggel hozakodtak elő, hogy jól láttam: itt semmit sem használna az sem, ha latba akarnám venni tekintélyemet“.¹⁶⁴ Itt már segítség nincs, bízni kell abban, hogy a vár kitart, addig, amíg a morvai és ausztriai beütések visszatérésre kényszerítik az ellenséget. Az ellenség veszélyezteti Kassát, minden gondolata oda összepontosul és már szeretne ott lenni: „Megvallom, repülnék, nem mennék már az meliettem lévő hajdusággal“¹⁶⁵ írja Bercsényinek. Megindul a Felvidékre és Tornánál egyesül Bercsényivel X. 11-én.

Esztergom elestével tanulmányunk végéhez érkeztünk. Az ezután következő időkben ugyan még nevezetes események történnek Magyarország nyugati részein, melyek következtében Dunántúl újra felszabadul, mégis úgy tartjuk, hogy tanulmányunk önmagában zárt eseménysort foglal magában, amennyiben a hadműveletek központja kezdetben Rákóczinál, később pedig a császáriaknál is Esztergom volt. Miután a vár elesett, mindkét részről új célkitűzéseket magában foglaló hadműveletek indultak meg.

¹⁶⁴ Eml. 148. o.

¹⁶⁵ Rákóczi Bercsényihez. 1706. okt. 2. A. R. I. 634. o.